



GÖTEBORGS UNIVERSITET

Tecken som kommunikationsmedel

- en fallstudie om hur tecken används för att kommunicera i
leksituationer

Camilla Carlberg och Malin Ekdahl

LAU370

Handledare: Ann-Charlotte Mårdsjö Olsson

Examinator: Niklas Pramling

Rapportnummer: HT09-2611-043



GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Tecken som ett kommunikationsmedel – en fallstudie om hur tecken används för att kommunicera i leksituationer

Författare: Camilla Carlberg och Malin Ekdahl

Termin och år: HT 2009

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Ann-Charlotte Mårdsjö Olsson

Examinator: Niklas Pramling

Rapportnummer: HT09-2611-043

Nyckelord: Tecken, leksituationer, pedagog, förskola, pedagogens roll i lek

Sammanfattning

Problemområde: Problematiken studien baseras på är de svårigheter som kan uppstå innan de allra yngsta barnen i förskolan har lärt sig att tala. Därför ska denna studie titta på ett arbetslag i förskolan, som arbetar med tecken för att kunna underlätta kommunikationen med de barn som ännu inte börjat tala.

Syfte och frågeställningar: Syftet med studien är att undersöka pedagogers användande av tecken i leksituationer tillsammans med barn i förskolan. Det är pedagogers kommunikation med barn i ett- till treårsåldern undersökningen kommer att fokusera på. För att precisera syftet utgår studien ifrån frågeställningarna:

- Hur beskriver och resonerar pedagoger kring sitt användande av tecken i leksituationer tillsammans med barn?
- Hur använder pedagoger tecken i leksituationer tillsammans med barn?

Metod: För att besvara syftet har en fallstudie valts att göras. Metoderna som använts, är intervju, observation och fokussamtal. På grund av att det framkom för lite ny information ur fokussamtalet har vi valt att inte presentera något resultat från detta.

Resultat: Genom de tre fallbeskrivningarna i resultatet framkommer det hur pedagogerna beskriver och resonerar kring sitt teckenanvändande i leken. De säger bland annat att de använder tecken för att förtydliga sitt språk, benämna saker och stimulera barns språkutveckling. I observationen kommer det fram fem kategorier som beskriver hur pedagogerna använder tecken i leken tillsammans med barn. Dessa kategorier är *benämna, utveckla, tillrättavisa, beskriva* och *förtydliga*.

Relevans för läraryrket: I denna studie har det visat sig att pedagoger använder tecken tillsammans med små barn i leken för att utveckla barns språk, självförtroende och för att kunna skapa dialog tillsammans med barn som ännu inte har tillägnat sig det talade språket. I och med detta hoppas vi att fler får upp ögonen för arbetssättet att förstärka sitt tal med hjälp av tecken tillsammans med små barn.

Innehållsförteckning

FÖRORD	5
KAPITEL 1. INLEDNING	6
Syfte och frågeställningar	7
Efterforskning inom ämnesområdet.....	7
Olika begrepp	7
Internetsökningar inom ämnet	9
Tidigare examensarbeten	9
Val av inriktning inom ämnesområdet.....	10
KAPITEL 2. LITTERATURGENOMGÅNG OCH TIDIGARE FORSKNING	11
Litteraturgenomgångens relevans mot studien	11
Pedagogers roll i barns lek	11
Pedagogers och barns samspel i leken	12
Kommunikation	12
De allra yngsta barnens spontana kommunikation.	13
Användning av tecken i ett specialpedagogiskt syfte	14
Litteratur inom användandet av tecken med små barn	14
Forskning kring att barn gynnas i sin språkliga utveckling av tecken	15
Fördelar och nackdelar med tecken som arbetsmetod	15
KAPITEL 3. METOD	17
Fallstudie.....	17
Val av metod.....	17
Urval och medverkande.....	18
Datamaterial.....	19
Intervju	19
Bearbetning av intervjuer	20
Observationer.....	20
Bearbetning av observationer	21
Fokussamtal	21
Bearbetning av fokussamtal.....	22
Hur vår förförståelse påverkar studien.....	22
Bortfall.....	23
Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet av metoderna.....	23

Etik	24
KAPITEL 4. RESULTAT.....	26
Fallbeskrivning - Pedagog A	27
Hur pedagogen beskriver sitt användande av tecken i leken	27
Hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen	28
Fallbeskrivning - Pedagog B	30
Hur pedagogen beskriver sitt användande av tecken i leken	30
Hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen	32
Fallbeskrivning - Pedagog C	33
Hur pedagogen beskriver sitt användande av tecken i leken	33
Hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen	34
KAPITEL 5. DISKUSSION.....	37
Hur pedagogerna beskriver sitt användande av tecken i leken	37
Hur pedagogerna använder tecken i leken utifrån observationen.....	38
Studiens relevans för läraryrket.....	38
Studien i ett vidare perspektiv	39
Pedagogers roll i lek	39
Tidigare erfarenheter kopplat till resultatet.....	39
Förslag till vidare forskning.....	40
Slutord.....	41
REFERENSER	42
BILAGA 1 – INTERVJUFRÅGOR	44
BILAGA 2 – FOKUSSAMTALSFRÅGOR.....	45

Förord

Denna rapport är slutresultatet av en studie som har genomförts inom examensarbetet för lärarprogrammet vid Göteborgs Universitet. Examensarbetet är 15 högskolepoäng och är skrivet inom kursen LAU 370. Hela rapporten har vi skrivit tillsammans, men när vi läste igenom litteratur gjorde vi det var och en för sig och sedan sammanställde vi det tillsammans. När vi transkriberade intervju och observationsmaterialet delade vi upp det för att kunna vara så effektiva som möjligt.

Rapporten riktar sig till lärarstudenter och verksamma pedagoger inom förskolan som är intresserade av att arbeta med tecken som ett ytterligare kommunikationsmedel till små barn. Vi hoppas med denna rapport kunna inspirera till att fler tar till sig detta arbetssätt och ser fördelarna med att stimulera barns kommunikationsförmåga. I rapportens slutsatser diskuteras hur pedagogers förhållningssätt kan påverka hur de kommunicerar med barn och detta förhållande hoppas vi att många får upp ögonen för. Även att arbetssätt som traditionellt ses som specialpedagogiska går att applicera i en hel barngrupp.

Vi vill tacka pedagogerna, de vårdnadshavare som har godkänt sina barns medverkan och de barn som har deltagit i studien och som har gjort denna studie möjlig.

Vi vill även tacka vår handledare Ann-Charlotte Mårdsjö Olsson som har hjälpt oss i bearbetningen av vår rapport. Tack för att du har haft höga krav på oss, vi har känt att dina synpunkter har gjort vår rapport bättre och mer genomarbetad.

Fjärås, december 2009

Camilla Carlberg och Malin Ekdahl

Kapitel 1. Inledning

Genom att ha varit ute i olika förskoleverksamheter under utbildningen, har vi lagt märke till att det kan vara problematiskt för de barn som ännu inte tillägnat sig det talade språket, att kommunicera med varandra och med oss pedagoger¹. Att barn reagerar på olika sätt när de märker att de inte blir förstådda är något som vi har uppmärksammat. Vissa barn försöker visa vad de vill med hjälp av gester och andra blir istället tysta och slutar försöka bli förstådda.

Innan ämnet för studien bestämdes hade vi båda läst ett kapitel av logopeden Monica Westerlund (2009) där hon skriver om hur tecken² kan användas till alla barn. Hon skriver om att använda tecken till de allra minsta barnen och hur det kan bidra till att barn kan göra sig förstådda och att missförstånd minskar om man använder tecken tillsammans med små barn. Vidare skriver Westerlund att om barn ges ett kommunikationsmedel innan de kan tala så minskar deras frustration över att inte bli förstådda. Det är på grund av detta som vi vill undersöka hur pedagoger använder tecken som ett ytterligare kommunikationsmedel tillsammans med barn. Detta undersökningsområde kan kopplas till vissa mål i förskolans läroplan, Lpfö 98. Pedagoger ska ansvara för att barnens sociala utveckling och språk- och kommunikationsutveckling stimuleras. Detta ska pedagogerna göra genom att barnen får möjlighet att stimuleras på olika sätt och att barnens egna förutsättningar står i fokus för deras utveckling (Läraryrket, 2006). På grund av att barnen genom tecken får ett verktyg att kommunicera utifrån sina förutsättningar med sin omgivning, stimuleras både den sociala utvecklingen och språkutvecklingen, tolkar vi läroplanen.

Vi har tidigare erfarenhet av att arbeta med tecken tillsammans med tal i samspelsituationer med barn som har en språkstörning. Genom att samspela med hjälp av tecken fördes bland annat leksituationer vidare och både barnen och pedagogerna kunde förstå varandra. Dessa erfarenheter har lett till att intresset har väckts till att undersöka ett arbetslag, som tecknar med de allra yngsta barnen på förskolan, som ännu inte tillägnat sig det talade språket. I denna studie vill vi undersöka hur pedagoger använder tecken och hur pedagogerna beskriver sitt användande av tecken med barn i leksituationer. Studien ska alltså inte fokusera på barn med särskilda behov, utan hur pedagogerna kommunicerar med hela barngruppen. Anledningen till att studien undersöker leksituationer är att vi själva tycker att de är så pass viktiga under dagen i förskolans verksamhet. Det är där vi upplever att pedagogerna kan utmana barnen i deras tänkande och även stimulera deras språkutveckling. Något vi har märkt är att många avdelningar som arbetar med tecken i verksamheten, främst använder det i samlingar och vid måltidssituationer. Därför kommer denna studie inrikta sig på hur tecken används i leksituationer för att visa att tecken även går att använda i leksituationer.

För att ta reda på hur tecken används i leken kommer denna undersökning utformas som en fallstudie. I denna görs tre fallbeskrivningar av hur tre pedagoger använder tecken i leken på en förskoleavdelning. I resultatet kommer fallbeskrivningarna presenteras var och en för sig och därefter följs en diskussion där de olika fallbeskrivningarna kopplas samman och analyseras utifrån litteraturen, men intervju- och observationsresultat kommer att hållas separerade åt. Resultaten i sin helhet kommer att diskuteras ur ett vidare perspektiv, våra

¹ Med pedagoger menas både barnskötare och förskolelärare i denna fallstudie. I litteraturgenomgången kommer däremot den benämning författaren skriver att användas.

² Med tecken menas i denna studie att personer använder tecken ur teckenspråket för att teckna betydelsebärande ord i en talad mening. Närmare beskrivning av olika sätt att använda tecken ges senare i detta kapitel.

tidigare erfarenheter diskuteras i förhållande till resultatet och förslag till vidare forskning föreslås.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka pedagogers användande av tecken i leksituationer tillsammans med barn i förskolan. Det är pedagogers kommunikation med barn i ett- till treårsåldern undersökningen kommer att fokusera på. För att precisera syftet utgår studien ifrån frågeställningarna:

- Hur beskriver och resonerar pedagoger kring sitt användande av tecken i leksituationer tillsammans med barn?
- Hur använder pedagoger tecken i leksituationer tillsammans med barn?

Efterforskning inom ämnesområdet.

För att skapa oss en bild av studiens ämnesområde, har en efterforskning kring olika begrepp och arbetssätt gjorts. Olika begrepp som används inom området att använda tecken som kommunikationsmedel, kommer här presenteras. Detta för att tydliggöra hur de olika begreppen förhåller sig till varandra och hur tecken används för olika målgrupper. Begreppen förklaras för att visa att det finns olika begrepp och för att de olika begreppen har påträffats i den litteratur som studerats för studien.

Olika begrepp

Det finns många olika begrepp och användningsområden för tecken i ett specialpedagogiskt syfte³. Tecken används både som komplement till det talade språket eller som alternativ till det talade språket. Man kan använda tecken både för att kunna uttrycka sig och/eller för att kunna förstå sin omgivning. De begrepp som logopeden Boel Heister Trygg (2004) tar upp inom detta område är tecken som stöd (TSS), teckenkommunikation, tecken till tal (TTT) och tecken som alternativ och kompletterande kommunikation (TAKK). TSS har används till personer som blivit döva i vuxen ålder eller till hörselskadade och då tecknas de betydelsebärande orden i en mening samtidigt som meningen talas. Vuxendöva använder TSS eftersom de i grunden har det svenska språket och grammatiken och därför blir det naturligt att teckna de betydelsebärande orden i meningen. För hörselskadade används det för att förtydliga det talade språket. Detta skiljer sig mot teckenspråket som döva personer använder sig av. Teckenspråket har en grammatik som skiljer sig ifrån talad svenska. När personer kommunicerar med teckenspråk tecknas alla ord i en mening, ansiktsuttryck och vissa ljud ingår även i språket. Döva personer ses som tvåspråkiga då de kommunicerar med både teckenspråk och det svenska skriftspråket. I särskolan används tre olika begrepp och de är teckenkommunikation, TTT och TAKK. Dessa tre begrepp används i liknande användningsområden. I dessa kommunikationssätt är det precis som i TSS de betydelsebärande orden som tecknas i meningar, samtidigt som orden uttalas. I dessa sammanhang är ändamålet att ge personer möjligheter att kunna uttrycka sig på olika sätt. Antingen är ett handikapp, stora språksvårigheter eller utvecklingsstörning anledningen till att talet är svårt att använda fullt ut som ett bra kommunikationsmedel.

³ Med specialpedagogiskt syfte menas i denna studie att tecken används till personer som är i behov av särskilt stöd.

Ett begrepp som används när föräldrar använder tecken tillsammans med sina små barn är babytecken. När föräldrar använder babytecken tecknas de betydelsebärande orden i en mening för att tydliggöra det talade språket. Vissa utav de tecken som används inom babytecken är tagna från teckenspråket. En del tecken i teckenspråket är motoriskt svåra för små barn att utföra och då har dessa förenklats. Många barn lär sig tidigt att nicka för att säga ja och att vinka för att säga hej då och detta är exempel på enkla babytecken. Får barn möjlighet att lära sig fler babytecken, så ges de en möjlighet till att kunna kommunicera innan de kan tala (Acredolo & Goodwyn, 2002).

Inom kommunikation finns det tre grenar, (se bild 1 nedan) språk, kroppsspråk och ansiktsuttryck och konst, skriver Westerlund(2009). Där ser vi även att tal och tecken (teckenspråk) är två grenar under språket. Bild 1 förtydligar skillnaden mellan tecken som språkligt kommunikationsmedel och kroppsspråk, miner och gester, genom att de är under två olika grenar under kommunikation. Tecken som används som ett språk är alltså inte samma sak, som att använda gester/tecken i sitt kroppsspråk, men båda är kommunikationsmedel, tolkar vi Westerlunds bild.

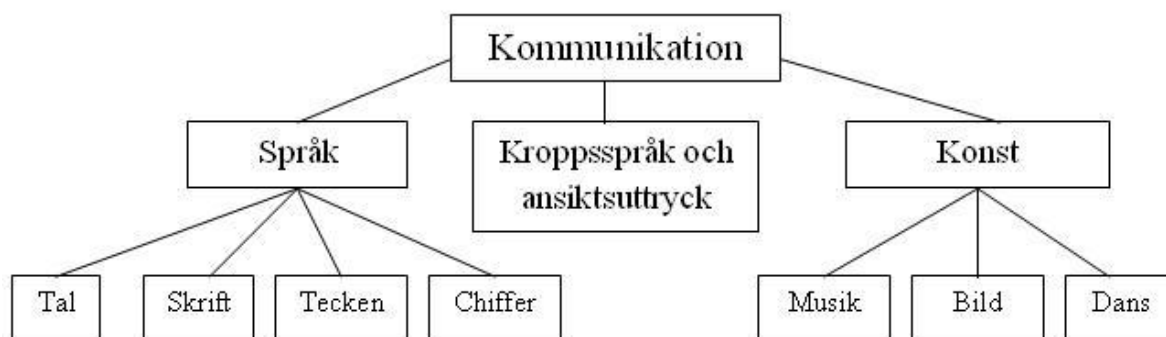


Bild 1: Bilden beskriver olika grenar av kommunikation.

(Westerlund, 2009, sid.13)

Efter att ha tagit del av de förklaringarna som finns för TAKK, TSS, TTT och teckenkommunikation, känner vi att inget av dessa stämmer in på den arbetsmetod vi vill undersöka. Eftersom dessa begrepp används i ett specialpedagogiskt syfte och inte är tänkt för alla människor. När det gäller babytecken så är det inriktat mot föräldrar och deras kommunikation med deras bebisar. Därför känns det fel att använda det begreppet i en pedagogisk verksamhet, där tecken används även när barnen blivit lite äldre, men kommunikationssätten är likadana. Vi har valt att inte använda några av de presenterade begreppen för att dessa arbetssätt inte ska förväxlas, eftersom dessa används i specialpedagogiskt syfte och av föräldrar. Även i Westerlunds bild känner vi att vi hamnar mittemellan teckenspråk och kroppsspråk/ansiktsuttryck, då det är en blandning av dessa. I det arbetssätt vi beskriver används tecken från teckenspråket, talspråket och dess grammatik och även kroppsspråk och ansiktsuttryck för att kommunicera.

Oftast kommer vi i texten benämna det arbetssätt som presenteras i denna studie som endast ”tecken” och ibland förtydliga det med ”tecken samtidigt med tal”. Detta har vi valt att göra därför att förskolan är en talspråklig miljö och därför ska talspråket alltid användas av pedagoger, men att vi vill undersöka hur just tecken kan användas i denna miljö som ett komplement till talet. Vi har inte hittat något begrepp som beskriver arbetssättet att använda tecken tillsammans med alla barn i förskolan, därför har vi valt att endast kalla arbetssättet ”tecken” för att inte förväxla det med något av de andra arbetssätten.

Internetsökningar inom ämnet

En efterforskning har gjorts för att skapa en bild av vilken information kring användandet av tecken med hörande barn som finns på internet. När vi söker på ”tecken till tal”, ”tecken som stöd”, ”tecken som alternativ och kompletterande kommunikation”, så kommer man ofta till sidor som handlar om hur tecken används med barn som behöver stöttning i sin talspråkliga kommunikation. Vi fortsatte att söka på dessa begrepp, men lade till ordet förskola som sökord och fick då upp liknande information som tidigare, med tillägg av några examensuppsatser som tidigare skrivits inom ämnet, att använda tecken med alla barn i förskolan. Fler liknande sökningar har gjorts, men det är samma information som kommer upp. Genom dessa sidor kom vi i kontakt med begreppen ”babytecken” och ”baby signs” så vi sökte vidare på det. Genom de fortsatta sökningarna träffade vi på många hemsidor både i Sverige och internationellt som skriver om babytecken. Detta arbetssätt beskriver det arbetssätt vi är intresserade av, men riktar sig till föräldrar och deras små barn, inte pedagoger inom förskolan. Genom att jämföra sidor som finns i bland annat USA, England, Nya Zeeland och Australien med Svenska sidor syns en klar skillnad, där de engelskspråkiga hemsidorna har både diskussionsforum, kurser och workshops som visar på att arbetssättet är mer etablerat i dessa länder än i Sverige. I Sverige kan vi se att kurser i babytecken nyligen har startat och att hemsidor beskriver det som ett nytt fenomen som spridigt sig i Sverige från USA. Sveriges olika dövföreningar har också börjat ge kurser och ge ut material om babytecken.

Tidigare examensarbeten

Valet av att titta på tidigare examensarbeten baseras på att vi vill ta reda på vad de har studerat och kommit fram till för att få en bild av vad som redan är forskat kring. För att ta reda på vad tidigare examensarbeten inom ämnet har kommit fram till har vi sökt på google scholar. Detta har vi gjort för att vi ville ha en geografisk bredd på examensarbetena och för att vi skulle förvissa oss om att de var vetenskapliga.

Therese Malm och Johanna Sjöberg (2006) har undersökt pedagogers syn på om tecken som alternativ och kompletterande kommunikation är en metod som kan stimulera barn, som inte är i behov av särskilt stöd, i deras språkutveckling. Pedagogernas uppfattningar var att metoden stimulerar barnens språkutveckling, men att det sociala samspelet är viktigt för metodens effekt. För att kunna dra några mer generella resultat anser författarna att mer forskning krävs. Även Anna Granberg och Hanna Wennberg (2009) har gjort en intervjustudie för att ta reda på pedagogers uppfattningar kring användandet av tecken för att stimulera alla barns språkutveckling på förskolor, men de använder begreppet tecken som stöd istället. Deras intervjustudie visade även den att pedagoger var positiva till tecken som stöd och de ansåg att det stimulerar barn i deras språkutveckling. Susanne Larsson (2009) har som syfte att undersöka anledningen till att pedagoger använder tecken som stöd med alla barn innan de börjat tala. Det resultat hon kommer fram till är att pedagoger väljer att använda tecken som stöd för att det minskar missuppfattningar och barns frustrationer. Hon kan även se att barn börjar tala även om de kan tecken som stöd. Något hon inte kände att hon kunde komma fram till, var om tecken som stöd stimulerar barnen i deras språkutveckling.

I ett examensarbete på en specialpedagogisk påbyggnadsutbildning har två studerande gjort en intervjuundersökning med personal i både förskolan och skolan. De vill ta reda på pedagogers uppfattning om tecken som alternativ och kompletterande kommunikation (TAKK) förbättrar barns andraspråksinläring. Förskolepersonalen ansåg att TAKK kan hjälpa barn i deras andraspråksinläring, skolpersonalen trodde också att metoden kunde hjälpa barn i deras språkutveckling. Däremot kom det fram att de i skolan inte fortsatte med TAKK när barnen

kom från förskolan. Varför de inte hade fortsatt trodde personalen berodde på bristen av kunskap inom ämnet (Johansson & Raftel, 2005).

Val av inriktning inom ämnesområdet

Vad som har märkts när vi läst igenom tidigare examensarbeten är att de har fokuserat på om tecken kan hjälpa barn i deras språkutveckling. För att då gå ett steg längre i vår undersökning har vi valt att titta på hur tecken konkret används i leksituationer. För att undersöka detta vill vi ta reda på pedagogers beskrivningar kring deras användande av tecken i leksituationer. Vi kommer även observera hur pedagoger använder tecken i lek tillsammans med barn i verksamheten.

Kapitel 2. Litteraturgenomgång och tidigare forskning

I detta kapitel kommer litteratur och forskning kring ämnet presenteras. Genomgången är indelad i olika områden och kapitlet inleds med att beskriva relevansen för de olika områdena

För att få en så aktuell bild av tidigare forskning och litteratur inom ämnet, har vi valt att söka på källor som är från 2005 och fram till idag. Då vi fann litteratur som är äldre fick källans värde för studien övervägas. I de fall äldre litteratur har tagits med, har vi ansett att litteraturen har stor betydelse för studien. För att få en bred bild av det som är skrivit inom ämnesområdet har litteratur från bland annat, en pedagog, logoped, professorer och fil. doktorer tagits med.

Litteraturgenomgångens relevans mot studien

Genom att vi har skrivit om olika områden som kan kopplas ihop med syftet försöker vi ge en så mångsidig bild som möjligt. De områden som vi syftar på i litteraturgenomgången är, pedagogens roll i lek, kommunikation, tecken i specialpedagogiskt syfte och tecken som används till alla barn. Tecken är ett kommunikationssätt och eftersom vi ska undersöka hur pedagoger använder tecken tillsammans med barn, är synen på kommunikation relevant för syftet. Detta på grund av att förutsättningarna för att en kommunikation ska fungera, alltid är de samma oberoende av kommunikationsmedel. På grund av att det är leksituationer som vi har valt att undersöka och hur pedagoger använder tecken tillsammans med barn i dessa, är både litteratur om pedagogens roll i lek och tecken som används till alla barn betydelsefullt. Vi har även valt att presentera hur tecken används i ett specialpedagogiskt syfte, eftersom det är den förförståelsen som vi sedan tidigare hade. Vi vill kunna diskutera om det specialpedagogiska tankesättet kring hur tecken används, är applicerbart i förskolan tillsammans med alla barn. För att kunna diskutera och analysera pedagogernas användande av tecken i vår undersökning vill vi även presentera de fördelar och nackdelar kring användandet som vi har hittat i litteraturen. Varför vi har valt att även presentera nackdelar är för att vi vill kunna ge en bred bild av arbetssättet.

Pedagogers roll i barns lek

I *Allmänna råd och kommentarer för kvalitet i förskolan* skriver Skolverket om hur pedagoger kan arbeta med barns lek. Skolverket skriver att det krävs engagerade vuxna och att det ska finnas tillräckligt med utrymme och tid för barns lek för att den ska kunna utvecklas. För att barns utveckling ska kunna stimuleras behövs det vuxennärvaro även i deras fria lek. De skriver även att det i leken finns naturliga tillfällen för arbete med värdegrundsfrågor (Skolverket, 2005).

Pedagogen Ann Granlund diskuterar ”fri lek” och dess betydelse i förskolan och hon anser att pedagoger inte borde lämna barnen helt utan tillsyn i leken. Hon skriver att vi sviker barnen om vuxna är frånvarande och att barnen inte är mogna att helt själva ta ansvar när de leker. Vuxna måste stötta barnen i leken så att den inte går överstyr och se till att alla barn mår bra. Barn behöver också vuxna att leka med, eftersom de kan göra att leken sker på barnens villkor och att barnen kan vara med utifrån deras egna förutsättningar. Den vuxne som leker med barnen ger barnen trygghet och Granlund kallar dessa vuxna för lekpedagoger. Pedagogen går in i leken engagerad och intresserad tillsammans med barnet, men på barnets villkor. Pedagogens uppgift i leken är att hjälpa barnet att ge saker liv och levandegöra miljön, detta gör att barnet tryggt kan gå in i lekvärlden tillsammans med pedagog (Granlund, 2004).

I Charlotte Tullgrens doktorsavhandling om lärarens roll i barns lek, kom hon fram till att pedagoger styr barns lek och har beskrivit tre teman där detta sker. Dessa teman är: *vad barn leker*, *att barn leker* och *hur barn leker*. Lärare har stor inverkan på barns lek inom dessa teman, syftet med *att barn leker* är att se till att barnen leker meningsfulla lekar och är aktiva i sina lekar. Lärarna ser till att alla barn är aktiva i någon lek, genom att uppmuntra och stötta barnen. I temat *vad barn leker* är det innehållet i barns lekar som lärare styr. Tullgren kom fram till att lärare vill att barnen leker nyttiga och trevliga lekar och styr bort lekar som är obehagliga och som bryter mot regler. När det gäller *hur barn leker* vill lärarna att barnen ska samtala, vara snälla, visa sina känslor och ha förståelse för varandra. Sammanfattningsvis tar hon upp att lärare styr barnen i deras lekar för att de ska passa in i det samhälle de växer upp i (Tullgren, 2004).

Pedagogers och barns samspel i leken

Ingrid Pramling Samuelssons och Eva Johansson (2006), båda professorer, har skrivit en avhandling som handlar om samspelet mellan lek och lärande, som skapas i situationer av barn och lärare i förskolan. De kategoriserar samspelet som *Explorativa samspel*, *Berättande samspel* och *Formbundna samspel*. När lärarna skapar tillfällen där barnen har möjlighet att själva finna olika strategier och lösningar på problem i leken, skapas *explorativa samspel*. Barnen uppmuntras även att ta egna initiativ och lärarna utmanar och stödjer dessa för att de ska utmana sig själva i leken. I de *berättande samspelet* skapar lärare en gemensam berättelse tillsammans med barnen och utvidgar deras tankar genom berättelsen. Det kan både vara läraren och barnen som bestämmer handlingen i berättelsen som utspelar sig i en leksituation. I de *formbundna samspelet* har läraren ett bestämt innehåll för situationen. Barnens egna intentioner och utforskande kommer i andrahand, men en viss spontanitet kan förekomma, så länge den håller sig inom de ramar som läraren förutbestämt.

Kommunikation

Professor Jane Brodin (2005) skriver att barns kommunikation med människor ser olika ut beroende på parternas erfarenheter, känslor, handlingar och den rådande situationen. Barns kommunikativa kompetens kan visas på olika sätt, beroende på de gemensamma erfarenheterna de har med samspelet. Hon skriver även att kommunikation sker med hjälp av många uttrycksätt och att vi lär oss kommunicera genom omgivningen, som citatet nedan visar.

Kommunikation är mer än språk och omfattar också blickar, ljud, signaler och gester. Förmågan att kommunicera är inte medfödd, utan kommunikation är någonting som man lär sig och som utvecklas i samspelet med omgivningen (Brodin, 2005, sid. 5).

Kommunikation består av tre delar, *innehåll*, *form* och *funktion*, skriver Heister Trygg som inriktar sig mot barn som har kommunikationssvårigheter och där barnen ofta behöver ett alternativt eller kompletterande kommunikationsmedel (AKK). Meddelandet och budskapet som man säger till en annan person är själva *innehållet* i kommunikationen. *Formen* i en kommunikation är det sätt eller medel som man använder sig av för att uttrycka sitt budskap eller meddelande. *Funktionen* är det syfte man har med kommunikationen som till exempel informera, argumentera, uttrycka ett behov, styra och fråga (Heister Trygg, 2008).

Irène Johansson, forskare vid Karlstad Universitet, skriver om kommunikation och hur det används i sociala sammanhang, hon använder då begreppet språkspel. Att kunna kommunicera påverkar en persons självkänsla och självständighet, även omgivningens synsätt på personen påverkar personens förmåga att kunna bli förstådd och att förstå andra. Hur kommunikationen sker påverkar det sociala samspelet. I kommunikation med andra, får en

person erfarenheter av turtagning, hur ett samtal startas, förs vidare och avslutas (Johansson, 2006). Även Pramling Samuelsson och Sonja Sheridan, fil. dr. inom pedagogik, skriver att förmågan att kunna uttrycka sina tankar och erfarenheter har betydelse för att kunna känna samhörighet med sin omgivning. Genom att kunna göra sig förstådd påverkas barnets identitetsutveckling och självförtroende (Pramling Samuelsson & Sheridan, 2006).

För att kunna kommunicera måste det finnas två parter, skriver Ann-Katrin Svensson docent i pedagogik. För att kommunikationen ska bli tillfredsställande måste det finnas en ömsesidighet och ett samspel mellan parterna. I kommunikation mellan pedagog och de allra yngsta barnen, förs kommunikationen vidare genom att pedagogen visar intresse och utvecklar samtalet vidare. Det är pedagogen som kan hjälpa barnet att utveckla dess kommunikativa förmåga, genom att tolka och utveckla barnets yttranden (Svensson, 2009). Omgivningens förväntningar och bemötande kring barns kommunikation i bland annat förskolan, är avgörande för barnens kommunikativa utveckling anser Heister Trygg (2008). Genom att omgivningen förväntar sig att barnen kan kommunicera är de lyhörda och villiga att interagera med barnen, men att det sker på barnens nivå. Genom att pedagoger är lyhörda försöker de tolka barnens olika budskap som de försöker uttrycka på olika sätt eller former. Vidare beskrivs den kommunikativa miljön som en viktig faktor för att barn ska utveckla sin kommunikativa kompetens. Några viktiga punkter hon nämner är personalens förmåga och kompetens att kunna kommunicera på olika sätt. Hela dagen genomsyras av kommunikation genom att alla situationer och aktiviteter används för att utveckla barnens kommunikation. Hon tar även upp att pedagogerna bör använda tydligt kroppsspråk och att alla olika sätt av kommunikation är lika viktiga, allt ifrån tal till gester. Barnen ska ses som likvärdiga samspelspartners för att den kommunikativa miljön ska vara utvecklande (Heister Trygg, 2008).

Heister Trygg tar också upp allas rätt till en god kommunikation, som presenteras i citatet nedan. Detta gäller oberoende om personer kommunicerar med tal, tecken, bilder m.m.

I en god kommunikation ingår rätten att

- Fråga
 - Välja
 - Säga nej
 - Ropa på och inleda samspel
 - Veta vad som händer
 - Insatser för att utveckla kommunikation
 - Bekräftelse och svar
 - Andra kommunikationsvägar än tal
 - God kommunikativ miljö
 - Tilltalas värdigt
 - Ta del av samtal
 - Föra meningsfulla samtal
- (Heister Trygg, 2004, sid. 79)

I förskolans läroplan, Lpfö 98, står det att arbetslaget skall arbeta så att barn får stimulans i sin kommunikationsutveckling, detta ska göras utifrån barns egna förutsättningar och hela barns förmåga ska stimuleras. Barn ska få möjlighet att kunna kommunicera på olika sätt och utifrån sin individuella förmåga (Läraryrket, 2006). Detta kan kopplas samman med det Heister Trygg (2004) beskriver om en god kommunikation här ovan. Pedagogerna i förskolan måste ge alla barn möjlighet till en god kommunikation utifrån barnens förutsättningar.

De allra yngsta barnens spontana kommunikation.

Redan spädbarn visar tecken till kommunikation och kommunikativa samspel. Där barnet ger uttryck för ljud, miner och rörelser som människorna i omgivningen tolkar och svarar på.

Detta gör att barnet redan då tränar på turtagning i samspel och samtal. Kring ettårsåldern börjar barnet att peka för att försöka kommunicera med de som är i omgivningen. Pekgesten kan betyda många olika saker, till exempel att barnet vill att en vuxen ska benämna ett föremål, eller att den vill ha något. Pekningarna kan jämföras med barnets senare utfrågning av sin omvärld (Westerlund, 2009).

Innan ett barn kan tala kommunicerar den på andra sätt med sin omgivning, som till exempel blickar, gester, pekningar, skrik, joller och minspel. Detta visar på att barn förstår mer än vad de kan uttrycka och senare visar sig detta också när barn börjar uttrycka sig verbalt (Svensson, 2009).

Användning av tecken i ett specialpedagogiskt syfte

Inom alternativ och kompletterande kommunikation (AKK), som innefattar bland annat kommunikation genom tecken och bild, pratar man om tre faktorer som är lika viktiga för att kommunikationen ska fungera. Dessa är *brukare*, *redskap* och *omgivningen*. Personen som till exempel använder tecken som redskap är brukaren. Inom AKK anpassas varje redskap för att det ska passa den individuella brukaren. För att brukarens redskap ska fungera som ett kommunikationsmedel måste även omgivningen anpassa sig. Som till exempel om en brukare använder tecken som redskap, måste omgivningen ha kunskap om tecken och även se till att brukaren vistas i en tecknande miljö som utvecklar dennes språkfärdigheter (Heister Trygg, 2004).

Det finns olika orsaker till att personer använder TAKK. Antingen som ett komplement till det talade språket där personen använder tecken för antingen förståelse eller uttryckssätt, eller både och. TAKK kan även användas som ett alternativ till det talade språket. Personer som har ett handikapp eller en språkstörning kan behöva olika sätt att kommunicera på, såsom till exempel bilder, tal och naturligt kroppsspråk. Detta kan göra att de olika kommunikationssätten förstärker varandra. För att börja med TAKK behöver inte barnet ha kommit till en viss språklig nivå, utan tecken ska hjälpa barnet att utveckla sina språkliga färdigheter. När barnet använder sig av tecken behöver tecknen inte vara fullt tydliga eftersom omgivningen runt omkring ska anpassa sig till barnet och lära sig avläsa försök till kommunikation. När barnet börjar teckna är det innehållet och budskapet som ska uppmuntras och vi ska visa att vi förstår. Vi ska alltså inte uppmuntra själva tecknandet i sig, utan budskapet barnet vill förmedla. På samma sätt som ett barn i sin talspråkliga utveckling behöver tid på sig att samla ord innan det kan tala, behöver barn som ska använda TAKK tid på sig att samla tecken innan det kan teckna. För att barnet ska kunna skaffa sig ett rikt ordförråd och kunna uttrycka sig i alla sammanhang, måste omgivningen teckna tillsammans med barnet i alla dagens situationer samtidigt som de talar. Vistas barnet på förskolan behöver barnet kunna kommunicera med sina kamrater och pedagoger, därför behöver alla inom förskoleverksamheten ha kunskap om tecken (Heister Trygg, 2004).

Litteratur inom användandet av tecken med små barn

Att använda tecken är som en brygga över till det talade språket, samma sak gäller när barn lär sig att krypa innan de kan gå. Från att inte kunna förflytta sig kan barnet genom att krypa se andra delar av sin omgivning. Samma sak gäller innan ett barn kan tala, då tecken är ett sätt att göra sig förstådd med sin omgivning. Tecken är som en bro till det talade språket eftersom barnet märker att det är lättare att kommunicera med sin omgivning med talet. Ett skäl kan vara att det är lättare att kommunicera med talet till en person som är utom synhåll. Desto äldre barnen blir så kommer de hela tiden stöta på fler människor som inte tecknar. Barns motorik utvecklas hela tiden och med åldern rör sig barnet mer och tecken blir opraktiskt.

Barnen kommer med tiden vilja använda ett mer avancerat språk och då är talet ett bättre uttrycksmedel än tecken (Acredolo & Goodwyn, 2002). Även Westerlund (2009) beskriver en logopeds arbetssätt att använda tecken, som då fungerar som en bro till det talade språket. Logopeden strävar alltid efter att barnen ska börja tala, men använder tecken för att barnen ska kunna kommunicera innan talet har utvecklats.

Vidare skriver Westerlund (2009), att barns och föräldrars relation stärks om tecken används när barnen är små. Detta för att de kan göra sig förstådda och uttrycka sina behov. I sin tur leder detta till att frustration som beror på att man inte kan göra sig förstådd kan undvikas, vilket leder till att livet blir lättare för både föräldrar och barn. Genom att den vuxne säger och tecknar ordet som barnet försöker att teckna bekräftas barnets försök till kommunikation. Detta leder till att den vuxna visar att den är intresserad och att den vill förstå barnet. Genom att barnet får se tecknet flera gånger repeteras det och barnet har fler möjligheter att tillägna sig tecknet. Genom tecknande miljöer utvecklas barnets kommunikativa förmåga snabbare.

Forskning kring att barn gynnas i sin språkliga utveckling av tecken

I en Amerikansk statlig studie som presenteras av Ph. Dr. Linda Acredolo och Ph. Dr. Susan Goodwyn (2002), gjordes det en jämförelse mellan barn som var i en miljö som tecknade under småbarnstiden och barn som inte var i en sådan miljö. Jämförelserna visade att barn i tecknande miljöer hade kommit längre i sin språkutveckling än de andra barnen. I studien deltog hundrafyrtio familjer och dessa familjer sattes slumpvis i en grupp som skulle använda "Baby tecken" eller en grupp som inte skulle teckna. Barnens språkfärdigheter testades vid 11, 15, 19, 24, 30 och 36 månaders ålder och de barn som kunde hittas vid åtta års ålder testades med ett intelligenstest. Resultatet visade att de tecknande barnen vid 24 månader var på samma talspråkliga nivå som en 27-28 månaders barn som inte tecknade. Alltså hade de tecknande barnen ca tre månaders försprång i sin talspråksutveckling. Det gjorde även en jämförelse på barnens talspråkliga nivå när barnen var 36 månader och då visade det sig att de tecknande barnen pratade som en fyraåring, alltså hade de tecknande barnen ett års försprång i sin talspråksutveckling jämfört med de icke tecknande barnen. Studien visade även att de barn som testades i åttaårsåldern hade en mer utvecklad kognitiv förmåga om de hade kommunicerat med baby tecken som barn (Acredolo & Goodwyn, 2002).

Fördelar och nackdelar med tecken som arbetsmetod

Om tecken ska kunna fungera som ett kommunikationssätt är att hela omgivningen måste vara villig att tillägna sig kunskap inom användandet av tecken, detta kan ses som en nackdel. Det kan vara personers attityder mot att använda tecken, att de inte vill och att det är svårt. Även okunskap när det gäller teckens fördelar för barns språkutveckling kan leda till att människor inte vet varför de ska lära sig det. De personer som kan tecken till viss del, kan känna en osäkerhet om när och hur de ska använda tecken tillsammans med barn (Heister Trygg, 2004). En annan problematik är att pedagogerna runt omkring barnen behöver kunna fler tecken än barnen, alltså vara på en mer avancerad nivå, för att de ska kunna utveckla barnens kommunikationsmöjligheter genom tecken och även förstå det barnen tecknar (Johansson, 2006).

Westerlund, som skriver om barns språkutveckling i förskolan, beskriver varför hon anser att tecken ska användas tillsammans med tal med små barn. Några anledningar är att grovmotoriska rörelser såsom tecken och gester är lättare att utföra innan finmotoriken i munnen har utvecklats, något som stärker detta är att barn lättare kommer ihåg en rörelsesekvens än ett talat ord. Tecken beskriver många gånger ett föremåls utseende eller ett genomförande. När tecken används blir taltempot med automatik långsammare, vilket gör det

lättare för barnet att uppfatta det som kommuniceras. Det är även en fördel att vi vuxna kan hjälpa barnen att utföra tecken, vilket vi inte kan med det talade språket. Tecken kan även användas till olika språk som på det viset kan hjälpa flerspråkiga barn och deras föräldrar. Till slut poängterar Westerlund att barns verbala utveckling drar fördel av att barn får lära sig att kommunicera med tecken, både när det gäller normalutvecklade och funktionshindrade barn (Westerlund, 2009).

Acredolo och Goodwyn sammanfattar fördelarna med att använda babytecken. Fördelarna som de tar upp är bland annat att det minskar barnets frustration över att inte kunna kommunicera, barnen kan uttrycka sina behov och dela med sig av sina upplevelser, detta leder till att relationen mellan barn och förälder stärks. En annan fördel är att du kan se att barnet förstår så mycket mer än vad som hade visats om barnet inte hade kunnat uttrycka sig. Det hjälper även barn i sin talspråkliga utveckling. De nämner även att barns kognitiva förmåga stimuleras och att barnens självkänsla och självförtroende stärks om barnen använder babytecken (Acredolo & Goodwyn, 2002).

Kapitel 3. Metod

I metodkapitlet beskrivs hur fallstudien har genomförts och hur tre olika fallbeskrivningar har kommit fram i undersökningen. Hur materialet från observationen, intervjuerna och fokussamtal har bearbetats kommer presenteras. Den typ av fallstudie som har använts kommer att förklaras närmare under rubriken *Fallstudie*. Metodvalets relevans mot syftet och undersökningens etiska överväganden kommer att beskrivas i slutet av detta kapitel.

Fallstudie

Den typ av fallstudie som har använts för denna undersökning är en icke-experimentell, eller som det också kallas deskriptiv forskning, som vi har tolkat professor Sharan B. Merriam (1994). Studien är icke-experimentell eftersom forskningen går ut på att hitta förklaringar och beskrivningar på hur tecken används i leksituationer på en småbarnsavdelning. Några viktiga faktorer, så som pedagog, barn och arbetssätt, har alltså inte påverkats för att få fram ett resultat, eftersom vi ska undersöka pedagoger som redan använder tecken i leksituationer. Om någon av faktorerna hade påverkats, hade studien varit en experimentell fallstudie. Studien hade till exempel varit experimentell om vi hade undersökt hur pedagoger kommunicerar med barn före och efter ett införande av att använda tecken verksamheten. Då hade vi påverkat hur pedagogerna kommunicerar med barnen och på det viset tittat på vilket betydelse införandet av tecken hade haft. Som vi skrev ovan kommer denna studie undersöka ett arbetslag som redan använder tecken och hur de använder sig av arbetssättet i leksituationer. Vidare tolkar vi Merriam, att i tolkande fallstudier kan kategorier utvecklas av den deskriptiva informationen för att få en bild av olika sätt att beskriva något. För att få en bild av pedagogers användande av tecken i leksituationer har vi valt att kategorisera hur de använder tecken utifrån observationen i denna studie. Kategorier har skapats för att förtydliga resultatet utav hur tecken används av pedagoger i leksituationer, detta bekräftar Merriam genom att deskriptiv information kategoriseras för att få en bild av olika sätt att skildra något. Vi har valt att kategorisera hur vi tolkar att pedagogerna använder tecken i leksituationer utifrån observationen. Den information som framkommer ur intervjuerna beskrivs i fallbeskrivningarna.

En styrka i fallstudier, enligt Merriam (1994), är att det går att behandla många olika typer av material, såsom till exempel intervjuer och observationer för att kunna svara på varför och på vilket sätt något sker. I denna studie har vi valt att använda intervjuer, observation och fokussamtal för att kunna besvara frågan varför och på vilket sätt tecken används. Studien är, enligt Merriam, icke-experimentell och tolkande fallstudie av kvalitativ art eftersom vi studerar ett skeende på djupet. Det som kommer att undersökas genom fallstudierna är hur några få pedagoger använder tecken i leksituationer och hur de beskriver sitt användande. Alltså görs inte en kvantitativ undersökning, där det i så fall hade undersökts ett större antal pedagoger och hur de använder tecken (Esaïasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2007). Eftersom undersökningen endast utgår ifrån ett arbetslag blir inte resultaten generaliserbara, utan visar endast hur just detta arbetslag använder tecken. Resultaten i fallstudien kan alltså inte sägas gälla alla pedagoger som använder tecken i leksituationer, vilket kan jämföras med vad Stukát (2005) skriver om generaliserbarhet.

Val av metod

Vi har läst andra examensarbeten som tar upp ungefär samma ämne som denna undersökning. Examensarbetena tar upp teckens betydelse för språkinläring och vår undersökning inriktar sig på hur pedagoger använder tecken i leksituationer tillsammans med barn. De flesta författarna av de andra examensarbetena har valt att använda sig av intervjuer och i en uppsats

hade de även gjort observationer, eftersom de har velat ta reda på pedagogers uppfattningar och hur tecken konkret används i förskolan. Utifrån vårt val av att göra en fallstudie och de erfarenheter vi fått från de andra examensarbetena, har vi valt att använda oss av intervju, observation och fokussamtal för att kunna besvara vårt syfte och våra frågeställningar. När det gäller fokussamtal, kommer inte resultatet från denna metod presenteras och detta kommer vi förklara ytterligare längre fram i rapporten. Enkät och enbart litteraturstudier skulle inte kunna ge klarhet i vårt syfte och besvara våra frågeställningar, då undersökningen ska ha en mer djupgående förklaring kring teckenanvändandet i leken på en förskoleavdelning.

Urval och medverkande

Då undersökningen har vissa kriterier för de som ska medverka, kunde inte ett slumpmässigt urval göras av de som skulle medverka. Kriterierna som fanns för undersökningsgruppen var, att det skulle vara en småbarnsavdelning som använder tecken tillsammans med talet till alla barnen i alla situationer. Alla som kunde tänkas vara till hjälp i denna fråga kontaktades. Några av de som kontaktades var personer på olika kommunala avdelningar som arbetar med barn med särskilda behov och personer på Specialpedagogiska skolmyndigheten, för att de eventuellt skulle kunna känna till en förskoleavdelning som uppfyllde kraven för undersökningen. De som kontaktades gav många tips och råd, men tyvärr ledde det inte till att en undersökningsgrupp hittades som ville medverka. Vi har även själva kontaktat pedagoger, men antingen så uppfyllde inte verksamheten kriterierna, eller så hade inte pedagogerna möjlighet att medverka. Genom kontakt med en av våra lokala lärarutbildare fick vi tips om en pedagog som håller kurser i TAKK (tecken som alternativ och kompletterande kommunikation). Hon kontaktades, men hon tyckte inte själv att den verksamhet hon arbetar i uppfyllde kriterierna för studien. Hon föreslog en pedagog på en annan förskola, som hon trodde uppfyllde våra kriterier. Vi kontaktade pedagogen via telefon och frågade hur de arbetade med tecken och då de uppfyllde våra krav på undersökningsgrupp, fick de en förfrågan om de ville medverka. Dagen efter återkom pedagogen och meddelade att arbetslaget kunde ställa upp. Vid första kontakten var det svårt att informera arbetslaget om hur mycket tid som krävdes till intervjuer, observation och fokussamtal, vilket medförde vissa missförstånd. För att reda ut dessa missförstånd besöktes avdelningen för att kunna prata med pedagogerna och förklara syftet med undersökningen. Vi diskuterade även hur mycket tid som behövdes till de olika momenten. Vid detta möte bokades tid för både intervju, observation och fokussamtal. För oss var det även relevant att se hur de konkret arbetar med tecken för att vara säkra på att de uppfyllde studiens kriterier.

Vid val av undersökningsområde hade vi en bild av att det var många arbetslag som arbetade med tecken tillsammans med talet i alla situationer och med alla barn i förskolan. När pedagoger kontaktades, märkte vi att de flesta som arbetade med tecken, endast använde det tillsammans med barn som var i behov av särskilt stöd. Det är på grund av detta som vi har valt att förklara så utförligt här ovan hur *Urval och medverkan* i studien har genomförts. Genom beskrivningen vill vi visa på den problematik som fanns när studien skulle startas. I och med svårigheterna att hitta ett arbetslag som arbetade på ett sätt som uppfyllde kriterierna för studien, bestämde vi oss för att göra en djupgående fallstudie på ett arbetslag, istället för att undersöka fler arbetslag ytligt.

Den verksamhet som studien utförts på är en ett- till treårsavdelning. Pedagogerna har använt tecken i verksamheten sedan en längre tid tillbaka. Anledningen till att de började teckna med alla barnen var att ett barn, som behövde tecken i sin vardagliga kommunikation med sin omgivning, började i barngruppen. Även om verksamheten har haft perioder då de inte haft barn som varit i behov av tecken, har pedagogerna fortsatt teckna med alla barn. På avdelningen arbetar fyra pedagoger. En utav pedagogerna är resursperson till ett av barnen.

Barngruppen består av 14 barn och tio barn var närvarande vid observationen. Alla pedagoger och nio av de närvarande barnen hade medgivit att de kunde vara med i studien.

Datamaterial

Metoderna som har används i studien kommer att beskrivas var och en för sig. Genom observationen kan vi se hur pedagoger använder tecken i leksituationer tillsammans med barn. Hur pedagoger använder tecken, som syns i observationen, kategoriseras för att tydliggöra resultatet eftersom det konkret ger en bild av hur tecken används av pedagogerna. Genom intervjuerna kunde vi ta reda på hur pedagogerna beskriver deras användande av tecken och deras långsiktiga syften kring varför de använder tecken i leksituationer. Fokussamtalen har använts för att diskutera de frågor som vi ställt oss efter att ha bearbetat observations- och intervjumaterial.

Under bearbetning av materialet har två frågeställningar som fanns från början i studien tagits bort, då de resultat som framkommit varit oproportionerligt litet och för vagt i förhållande till det som kom fram om de två frågeställningar som är kvar. De frågeställningar som togs bort var, när pedagoger tecknar i verksamheten och hur barn använder tecken i leksituationer. I och med att de två frågeställningarna togs bort, gavs det mer utrymme att djupare analysera och diskutera hur pedagoger använder tecken i leksituationer med barn och hur de beskriver och resonerar kring sitt användande. Resultatet av de kvarvarande frågeställningarna syns nu mer tydligt, jämfört med innan de andra frågeställningarna togs bort.

Intervju

För att kunna ta reda på hur pedagoger beskriver sitt användande av tecken tillsammans med talet i leksituationer, måste en intervjutyp användas som gör att pedagogerna kan beskriva sina erfarenheter kring ämnet. För att pedagogerna ska kunna beskriva varför och på vilket sätt de använder tecken i leksituationer, användes en samtalsintervju som bygger på ostrukturerade frågor. Vid en samtalsintervju har intervjuaren en intervjuguide med ett visst antal teman och frågor som behandlar ämnet. Personen som blir intervjuad har då inga färdiga svarsalternativ, utan får berätta fritt utifrån sina egna erfarenheter och tankar. Detta gör att intervjuaren kan ställa följdfrågor som tränger djupare in i ämnet. Frågorna är ostrukturerade då svaren kan leda till hopp mellan olika teman och till oplanerade följdfrågor (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson.& Wängnerud, 2007).

När frågorna till intervjun skulle utformas valde vi att först se till studiens syfte och se vilka teman som behövdes för att beskriva syftet. De teman vi kom fram till var, personen, kommunikation, tecken, pedagogens roll i lek och tecken i leksituationer. Utifrån dessa teman har frågor⁴ formulerats som syftar till att den intervjuade personen ska beskriva sina erfarenheter kring temana. Under varje tema har igångsfrågor formulerats, som Staffan Larsson (1986) skriver om. Dessa frågor ska ställas likadant i varje intervju. Intervjuaren ställer sedan följdfrågor utifrån pedagogernas tolkningar av frågorna. Valet att ställa igångsfrågor är för att se hur varje pedagog uppfattar frågorna och sedan kunna omformulera frågorna så att svaren är anknutna till studiens syfte. Efter kontakt med kursansvarig kring intervjufrågorna fick vi rådet att ha med fakta-, attityd- och motivfrågor för att få så breda och djupa svar som möjligt. Detta har vi försökt att tänka på när intervjufrågorna skrevs. Eftersom det går att se på kommunikation, tecken och leksituationer på olika sätt, har vi valt att formulera frågor kring dessa ämnen. Detta för att pedagogerna ska kunna uttrycka sina

⁴ Se bilaga 1 för att se alla intervjufrågor som bearbetas i resultatet.

personliga förhållningssätt kring de olika delarna. Dessa delar svarar på syftet genom att tecken och tal är olika sätt att kommunicera på. Hur man ser på ordet kommunikation och användandet av tecken som kommunikationsmedel kan se olika ut, därför är det relevant att höra hur pedagogerna ser på dessa begrepp. Det samma gäller leksituationer, där samspel mellan barn och pedagoger kan ses på olika sätt.

För att se hur frågorna fungerar och hur en intervjuperson uppfattar dessa, gjordes en pilotintervju, alltså en intervju som inte kommer att redovisas. Kontakt togs med den pedagog som tipsat oss om det arbetslag som kommer att delta i studien. Anledningen till att hon frågades om hon ville delta i pilotintervjun, var att hon håller kurser i TAKK och därför är insatt i ämnet. Efter avslutad pilotintervju frågades hon hur hon uppfattat frågorna och denna diskussion resulterade i att vissa frågor omformulerades.

Tre utav pedagogerna intervjuades, då en pedagog var ledig. Det var bara en utav oss som genomförde intervjuerna för att vi som intervjuare inte skulle hamna i en för stor maktposition. Den intervjuade personen kan känna att den hamnar i underläge om intervjun leds av fler personer, skriver Stukát (2005). För att intervjuerna skulle bli så lika som möjligt och för att samma riktning skulle hållas bestämdes att en och samma person skulle intervjuar alla tre pedagoger. Intervjuerna gjordes under pågående verksamhet, så tidpunkten fick anpassas till dagsrutinerna. Stukát trycker på att intervjun ska ske i en miljö som känns ohotad och lugn för den som blir intervjuad. Pedagogerna fick själva bestämma en lämplig plats för intervjun där de kände sig bekväma. Alla pedagogerna valde en lugn och tyst plats, där intervjun kunde genomföras ostört. Varje intervju tog ungefär 40 – 45 minuter. Av egna erfarenheter valde intervjuaren att sätta sig bredvid pedagogen istället för mitt emot, detta för att pedagogen skulle känna sig så bekväm som möjligt och inte känna sig tvingad att hela tiden titta på intervjuaren. Intervjuerna spelades in med hjälp av bandspelare, för att vi båda skulle kunna ta del av och analysera materialet. Intervjuaren valde att anteckna för att det skulle bildas naturliga pauser under intervjun, detta valdes att göras för att pedagogen skulle ha längre tid på sig att fundera och på det viset kanske kunna utveckla sina svar. I slutet av varje intervju sammanfattade intervjuaren spontant pedagogens svar, för att kunna förvissa sig om att en korrekt bild av pedagogens beskrivningar har gjorts.

Bearbetning av intervjuer

Vi började med att bearbeta intervjumaterialet genom att transkribera intervjuerna. Vid transkriberingen skrevs dialogerna ut ordagrant, men bara de dialoger som höll sig kring ämnet. Korta pauser som ofta uppstod i samtalen markerades med tre punkter i transkriptet för att talspråket lättare ska kunna läsas. Skrätt och utrop har inte transkriberats eftersom det inte har varit relevant för studiens syfte. Vid bearbetning av intervjuerna har transkripten sammanfattats för att kunna presentera hur pedagogerna beskriver och resonerar kring sitt användande av tecken i leksituationer. För att ge läsaren en bild av pedagogen har intervjun sammanfattats i helhet. De delar som svarar på frågeställningen ”hur beskriver och resonerar pedagoger kring sitt användande av tecken i leksituationer tillsammans med barn?” har stärkts med hjälp av citat ur intervjuerna.

Observationer

Då leksituationer skulle observeras, diskuterades en lämplig tidpunkt fram med pedagogerna. Observationen genomfördes därmed mellan klockan nio och klockan tio på förmiddagen. För att dokumentera observationen har videokamera använts. Valet av att endast observera under en timma berodde på tidspressen och att vi skulle anpassa oss efter avdelningens verksamhet. En annan anledning var att de tre intervjuade pedagogerna sa att leksituationerna på

avdelningen är upplagda på ungefär samma sätt varje dag och därför tog vi beslutet att vi inte skulle genomföra fler observationer. Innan intervjuerna hade ett tillfälle för observation preliminärbokats, men detta tillfälle sågs inte som nödvändigt, så det avbokades. Under observationen var det tre pedagoger närvarande. Efter halva observationstiden hade gått var det endast två pedagoger närvarande, då en utav dem skulle hjälpa en annan avdelning med deras barn.

När vi kom in på avdelningen och skulle genomföra observationen, presenterade pedagogerna oss för barnen och vi tog plats i soffan som stod ungefär mitt i rummet. Vi medverkade alltså inte i verksamheten under observationen. Från soffan kunde hela lekrummet ses där alla pedagoger och barn vistades. Vid observationen användes en digital videokamera och en digital fotokamera med videospelningsfunktion. Valet att använda två kameror var för att kunna fånga så många situationer som möjligt. Enligt Cato R. P. Björndal (2005) kan flera kameror påverka den pedagogiska situationen negativt, men han skriver även att användandet av fler kameror ökar informationsmängden. Pedagogerna har tidigare blivit filmade i liknande situationer, men med annat ämnesinnehåll. Kamerorna vinklades mot pågående situationer och genom att inte titta direkt på det som filmades kunde vi få en bra överblick av det som hände utanför kamerans fokus. Eftersom vi satt lite upphöjt och de som observerades var på golvnivå kunde situationerna fångas mer i sin helhet då vi även såg vad de som satt med ryggen mot oss gjorde. Enligt Björndal (2005) har filmningen skett i halvbild. Då menar han att fokus är på ett speciellt samspel mellan några personer i närbild. På detta sätt sällas situationer som händer runt omkring bort. Valet att filma i halvbild baseras även på att vårdnadshavare inte godkänt filmning av ett barn. Detta har medfört att vissa filmsekvenser var tvungna att avbrytas och några filmades ur en konstig vinkel, för att inte få med det berörda barnet.

Bearbetning av observationer

För att bearbeta observationerna har filmerna tittats igenom flera gånger och vi har skrivit ner i vilka sammanhang som tecken användes. Dessa sammanhang ledde fram till olika kategorier. Första gången materialet bearbetades blev det många kategorier. Efter att ha tittat fler gånger såg vi att flera kategorier hörde samman och dessa fick då vara under samma kategori. De slutgiltiga kategorierna presenteras sedan i resultatet för att tydliggöra hur pedagoger använder tecken i leksituationer. För att kunna visa exempel som förtydligar hur pedagogerna använder de olika kategorierna när de tecknar i leksituationer har vissa delar ur observationen transkriberats. Detta gjordes i tabellform där verbal kommunikation, gester/kroppsspråk, tecken och övriga kommentarer skrevs ner för att en tydlig bild av samspejssituationen skulle kunna ges. Observationen genomfördes för att få en konkret bild av pedagogers användande av tecken i leksituationer. Kategorierna som kommer fram i observationen utgår från vad vi har sett, därför blir det våra tolkningar som står till grunden för kategorierna.

Fokussamtal

Esaiasson, Gilljam, Oscarsson och Wägnerud (2007) skriver att samtalet i en fokusgrupp är riktat mot ett givet tema där samtalsledaren styr så att gruppen håller fokus. Gruppen kan bestå av 4-6 personer och personerna kan antingen vara okända eller kända för varandra sedan innan. Syftet med en fokusgrupp är att det ska komma igång ett samtal där deltagarna diskuterar med varandra och där målet är att alla deltagarna ska vara aktiva. Resultatet som framkommer ur samtalet är deltagarnas gemensamma tankar kring ämnet. Vidare skriver de att man inte kan dra generella slutsatser om fler grupper genom fokussamtal. Fokussamtal kan användas för att få fram olika förhållningssätt och hur de olika personerna i gruppen resonerar

kring detta. Författarna rekommenderar att andra forskningsmetoder kan kombineras med fokusgrupper.

Valet av att använda fokussamtal är för att förvissa oss om att vi har tolkat det pedagogerna har sagt på intervjuerna rätt och även diskutera det vi har sett i observationen. Det skulle ge oss möjligheten att ta reda på hur arbetslaget tillsammans ser på användandet av tecken i verksamheten och speciellt i leksituationer. Fokussamtalet skulle även kunna leda till att pedagogerna kunde utveckla sina svar från intervjuerna och ge en fördjupad bild av pedagogernas beskrivningar kring hur de använder tecken i leksituationer.

Några dagar efter de genomförda intervjuerna och observationerna kom vi tillbaka till förskolan, för att genomföra fokussamtalet. Valet att ha några dagars mellanrum var för att vi skulle kunna gå igenom intervju- och observationsmaterialet, för att sedan kunna ställa frågor till arbetslaget utifrån det. Arbetslaget hann under dessa dagar fundera kring vår undersökning och under fokussamtalet få möjlighet att kunna utveckla sina svar från intervjuerna ytterligare.

Frågorna till fokussamtalet utformades utifrån det tidigare insamlade materialet. Frågorna var utformade så att arbetslaget fick svara utifrån deras gemensamma uppfattningar kring ämnet. Till exempel frågades om de hade diskuterat fram ett gemensamt förhållningssätt kring användandet av tecken i barngruppen. Det diskuterades även om de hade ett gemensamt förhållningssätt kring pedagogens roll i leken och användandet av tecken i leken.

Fokussamtalet genomfördes på deras planeringstid inne på avdelningen, då en annan avdelning hade hand om deras barn. Medverkande under fokussamtalet var vi båda och även alla fyra pedagogerna på avdelningen. Samtalet spelades in med hjälp av bandspelare och alla satt runt ett och samma bord. Samtalet tog ungefär 45 minuter och alla medverkande var aktiva i samtalet.

Bearbetning av fokussamtal

Bearbetningen av fokussamtalet gick till så att båda lyssnade igenom inspelningen och förde anteckningar på samtalet. Den relevanta informationen för syftet sammanfattades sedan. Då det var för lite ny information som kom upp under samtalet kommer detta endast presenteras i ingressen till resultatet och inte som ett enskilt resultat.

Hur vår förförståelse påverkar studien

Den förförståelse vi har från att ha använt oss av tecken i specialpedagogiskt syfte och genom de litteraturstudier som gjordes innan undersökningen genomfördes har påverkat utformningen av denna studie. Vi ville se om sättet att använda tecken i ett specialpedagogiskt syfte skulle kunna sammankopplas med det arbetsätt som fanns på avdelningen. Då våra erfarenheter av arbetsättet var positiva, har detta påverkat hur syftet har formulerats. Detta kan även ha påverkat hur intervju- och fokussamtalsfrågor är utformade och det fokus vi hade under observationen. Den kritiska granskningen av materialet kan ha påverkats av våra positiva erfarenheter av arbetsättet i ett specialpedagogiskt syfte.

Hur vi har tolkat och kategoriserat det vi sett under observationen har påverkats av våra tidigare erfarenheter av att använda tecken i ett specialpedagogiskt syfte. När vi har använt tecken till barn med särskilda behov, kommunicerar vi med hjälp av tecken i olika sammanhang. På grund av detta har vi försökt utläsa i vilka sammanhang pedagogerna använder tecken i leksituationer och vår förförståelse kan ha påverkat hur vi har kategoriserat användandet av tecken.

Bortfall

I vår undersökning har det blivit några bortfall. I både intervjuer och vid observationen har det förekommit vissa ljudbortfall. Vanligtvis är de fyra pedagoger i arbetslaget men den dagen då observationen och intervjuerna genomfördes var en pedagog ledig. Men alla fyra pedagogerna medverkade vid fokussamtalet. Det kom inte fram tillräckligt med ny information under fokussamtalet, därför redovisas inte något resultat från samtalet mer än i ingressen till resultatet. Vi ser detta som ett bortfall då vi hade räknat med mer information som fördjupade det resultat som kommit fram ur observation och intervjuer. Ett annat bortfall är ett barn som var närvarande under dagen, men som inte hade tillåtelse att filmas, det kan då ha medfört att vissa samspelssituationer blev filmade ur en konstig vinkel och då kan vissa delar av samspelen ha fallit bort. Vid andra tillfällen var vi tvungna att stänga av kamerorna när en samspelssituation filmades, då barnet var på väg in i bild. Under observationen var en pedagog, som framöver kommer att kallas Pedagog A, närvarande endast under halva tiden. Detta medförde att det inte finns lika många filmade samspelssituationer där denna pedagog är närvarande.

Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet av metoderna

I detta stycke kommer studiens tillförlitlighet och kvalitet att diskuteras. Detta kommer att göras genom att titta på studiens reliabilitet, alltså hur bra vårt metodval är för att svara på syftet. Även om metoderna som har använts undersöker det som är studiens frågeställningar kommer att diskuteras, genom detta får vi reda på studiens validitet. Genom att diskutera generaliserbarhet diskuteras om studiens resultat är något som kan ses som generellt eller om resultaten enbart beskriver en viss grupp (Stukát, 2005).

Undersökningen har genomförts som en fallstudie och de olika metoderna som har används är observation, intervju och fokussamtal. Genom intervjuerna kommer pedagogernas enskilda beskrivningar fram och i observationen ses skeendet från en utomståendes perspektiv. Genom fokussamtalet var förhoppningen att hela arbetslagets beskrivning skulle komma fram kring användandet av tecken. Då det är en tolkande fallstudie kommer allt material bearbetas utifrån våra tolkningar. Vi ser det som att studien har hög *reliabilitet* på grund av hur vi har genomfört de olika metoderna, på det viset utgår studien ifrån flera beskrivningar och perspektiv av studiens syfte. Genom att flera metoder har använts har en noggrannare skildring kunnat göras, än om endast en metod hade används. Men reliabiliteten skulle ha stärkts ytterligare om fokussamtalet som metod hade gett mer och djupare information.

När det gäller om de olika metodvalen har undersökt det som syftet avser, diskuteras studiens *validitet*. I intervjuerna kom pedagogernas enskilda beskrivningar fram genom att intervjufrågor ställdes om hur pedagogerna använder tecken i leksituationer och de fick även resonera kring sitt användande. För att få en djupare beskrivning av hur de använder tecken i leken ställdes även frågan om hur de ser på pedagogens roll i leken. När observationen gjordes observerades pedagogernas och barnens samspel i leken och hur de använde tecken i den situationen. Vi är medvetna om att pedagogernas vetskap om att det var deras användande av tecken vi skulle observera kan ha påverkat hur de tecknade under observationen. Däremot tror vi inte att detta har påverkat studiens validitet då troligtvis inte sammanhangen de använde tecken ändrats. Möjligtvis använde de tecken mer frekvent eftersom de visste att det var det vi skulle titta på. Observationen bearbetades sedan genom att de sammanhang där pedagogerna tecknade tolkades och kategoriserades. För att i resultatet kunna förtydliga hur pedagogerna använder tecken valde vi att beskriva dessa sammanhang utifrån kategorierna.

Under fokussamtalet⁵ kunde tolkningarna av intervjuerna och observationen diskuteras med pedagogerna för att de skulle kunna tydliggöra om de ansåg att någon tolkning var felaktig. Genom fokussamtalet kunde alltså våra tolkningar diskuteras och stärkas med hjälp av pedagogerna eftersom de höll med om våra tolkningar. I fokussamtalet frågades även om arbetslaget hade diskuterat hur de ska använda tecken i leken och om de har diskuterat pedagogens roll i leken. Genom hur dessa tre metodval har utformats och bearbetats har studiens syfte noggrant kunnat undersökas, även om det kom fram lite ny information i fokussamtalet. För att stärka validiteten ytterligare skulle fler observationer av hur tecken använts i leken på denna avdelning kunnat göras, alltså hade det styrkt validiteten att genomföra den andra observationen vi hade bokat in. Detta för att kunna få en mer reell bild av hur tecken används i leksituationer, eftersom om endast en observation görs kan dagsformen ha påverkat resultatet. För att undvika att vår förförståelse påverkar resultatet i för stor utsträckning hade en utomstående kunnat studera observationstranskript på samma sätt som vi har bearbetat dessa. Det skulle ha stärkt validiteten om en utomstående person kom fram till liknande resultat som vi.

Resultaten för den fallstudie som har genomförts gäller för just den verksamhet som har undersökts. Alltså kan inte resultaten ses som generella, eftersom de inte gäller för alla förskoleverksamheter som använder tecken i leksituationer. Resultaten har däremot stärkts mot liknande forskning till viss del. Eftersom den forskningen riktar sig mot föräldrar eller i ett specialpedagogiskt syfte och inte mot förskolan kan inte resultaten stärkas fullt ut. För att resultaten skulle kunna vara *generaliserbara* skulle en mer omfattande studie genomförts där fler förskoleverksamheter hade undersökts. Resultaten har visat hur pedagoger använder tecken i leksituationer i just den här verksamheten. De kategorier som beskriver teckenanvändandet skulle kunna appliceras på fler förskoleavdelningar och alltså ses som mer generella, om det hade funnits fler studie som hade kommit fram till samma kategorier.

Genom denna diskussion om studiens reliabilitet, validitet och generaliserbarhet kom det fram att metoderna som har används har varit noggranna då de utgått från fler perspektiv och att resultaten har svarat på studiens syfte. Även om studien har haft vissa bortfall tycks ändå relevanta resultat ha kommit fram. Om samspelssituationerna i observationen skulle kunnat filmas utan restriktioner, finns det en möjlighet att samspelssituationerna skulle fångats mer i sin helhet. Eftersom det inte varit möjligt att genomföra en studie som har sträckt sig över en längre tid och alltså haft tid att undersöka fler förskoleverksamheter, är inte resultaten som framkommer generaliserbara. Även om studien inte är generaliserbar så har värdefull information framkommit genom resultatet som förhoppningsvis kan leda till större studier och att fler tar till sig arbetssättet.

Etik

Vid de etiska övervägandena för den här undersökningen har vi tagit hänsyn till informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Stukát, 2005). Detta har gjorts genom att informerat pedagogerna muntligt och skriftligt, pedagogerna har fått skriva på en blankett där de får medge om de godkänner sitt medverkande eller inte. Information har även skickats ut till barnens vårdnadshavare, där de har möjlighet att bestämma om de vill att deras barn ska medverka i undersökningen eller inte. I båda informationsbrevens står det att alla som medverkar i undersökningen garanteras anonymitet och att avdelningen och området inte kommer att nämnas vid namn. Genomgående i hela

⁵ Se bilaga 2 för att se frågorna som diskuterades under fokussamtalet.

rapporten så kallas de tre pedagogerna som medverkar i hela studien för Pedagog A, B och C. Detta för att kunna garantera deras anonymitet. Vid de tillfällen något barn nämns så skrivs de ut som barnet, flickan eller pojken. Syftet och genomförandet av undersökningen framgår tydligt i informationen och att medverkan är frivillig och kan avbrytas fram till dess att examensarbetet har publicerats. I informationen stod även att all video- och ljudupptagning kommer att raderas efter transkribering och avidentifiering. Nyttjandekravet missade vi att informera om i det brev som lämnades till både pedagoger och vårdnadshavare, därför har vi i efterhand informerat om att det material som har samlats in enbart kommer att användas till vårt examensarbete, inte för några andra ändamål.

Ett etiskt övervägande var att använda halvbild, som Björndal (2005) skriver om, vid filmningarna. Detta valdes att göras på grund av att kunna utesluta det barn som vi inte hade tillåtelse att filma vid observationstillfället.

Vi har fört en diskussion oss emellan kring studien och hur materialet har bearbetats. En del som har tagits upp är om pedagogerna som deltagit i studien, kan känna sig granskade på ett kritiskt sätt. Detta genom att deras sätt att använda tecken i leken har tolkats i förhållande till pedagogens roll i leken, vilket diskuteras i slutet av denna rapport. Vi har inte lagt någon värdering i deras olika förhållningssätt och hur det visar sig i deras teckenanvändande, utan vi har eftersträvat att framhålla mångfalden. Vi anser att pedagogers olika förhållningssätt berikar verksamheten och för barnen är det positivt att de utmanas på olika sätt.

Kapitel 4. Resultat

I det här kapitlet presenteras tre fallbeskrivningar där resultat från intervjuer och observation lyfts fram. Resultatet av fokussamtalet kommer inte att redovisas eftersom det var så lite ny information som framkom. Den information som är väsentlig för att kunna få en helhetsbild av fallbeskrivningarna, var att det framkom att pedagogerna inte hade diskuterat i arbetslaget, hur de ser på pedagogens roll i lek och hur de ska använda tecken i leken. Under samtalet förtydligade alla pedagogerna att de ansåg att de använder tecken för att utveckla barns lek.

Resultatkapitlet börjar med att beskriva de fem kategorier som beskriver i vilka sammanhang pedagogerna använder tecken. Dessa kategorier kom fram under observationen och måste presenteras innan fallbeskrivningarna, eftersom de gäller för de alla tre pedagogerna. Fallbeskrivningarna börjar med att resultatet från respektive intervju presenteras. För att få en helhetsbild av varje pedagog som beskrivs i fallbeskrivningarna sammanfattas intervjun i helhet och de delar som är relevanta för syftet stärks med hjälp av citat från pedagogernas intervjuer. Efter intervjuret presenteras resultatet som framkom av observationen. Fokus under observationen har varit det som Heister Trygg (2008) beskriver som form och funktion i ett samspel. Eftersom studien har undersökt hur tecken används är tecken formen och orsaken till varför tecknen används funktionen. Alltså avslutas varje fallbeskrivning med att beskriva hur pedagogerna använder tecken i leksituationen utifrån observationen. Pedagogens användande av tecken kommer att beskrivas utifrån de olika kategorierna som kom fram i observationen och dessa förtydligas med utdrag ur observationstranskript. För att få en bild av hur ofta varje kategori användes under en timmes observation har vi valt att presentera detta med hjälp av tabeller och cirkeldiagram.

Under observationen såg vi att pedagogerna samspekar med barnen i leken och detta samspel kan beskrivas som Pramling Samuelssons och Johanssons (2006) *berättande samspel*. I de observerade leksituationerna sker samspelet ofta genom att pedagog och barn tillsammans komponerar en berättelse i leken.

Beskrivning av kategorier

För att tydliggöra de kategorier som kom fram under observationen beskrivs här en förklaring till dem. Kategorierna tydliggör hur pedagogerna använder tecken i leksituationer tillsammans med barn. Dessa kategorier är en grund för presentationen av observationsresultatet och är alltså en del av de tre fallbeskrivningarna. När det ur observationstranskripten kan utläsas hur pedagogen har använt ett tecken, *kursiveras* den kategori som pedagogen ger uttryck för i texten.

Kategori 1. Benämna: Denna kategori kännetecknas av att pedagoger tecknar vad saker heter och tecken för känslor. Till exempel kan pedagoger benämna leksaksdjur genom att både säga och teckna vilket djur det är. Känslor kan också benämnas genom att pedagogen säger och tecknar om ett barn är ledset eller glad.

Kategori 2. Utveckla: Inom denna kategori används tecken för att påbörja leksituationer och samtal. Även för att föra leken vidare genom att till exempel ställa utvecklande frågor med hjälp av tecken, eller att pedagogen går in i en roll och tecknar vad rollkaraktären gör för att driva leken vidare. Tecken har även används av pedagoger för att utveckla ett pågående samtal med barn.

Kategori 3. Tillrättavisannde: Pedagoger har använt tecken för att uttrycka hur/vad ett barn ska göra. Ett tillrättavisannde behöver inte ha en negativ klang, utan det kan vara för att tala om vad barnet ska göra på ett positivt sätt.

Kategori 4. Beskrivande: Under denna kategori används tecken för att beskriva hur något ser ut eller för att beskriva en händelse. Exempel på detta är att teckna att huset är rött, eller att det är mörkt ute.

Kategori 5. Förtydliga: Här förtydligar pedagogerna det de säger och det de gör och även det barnen säger och gör. En pedagog har även förtydligat det som barn har tecknat genom att själv teckna och säga ordet, vilket kan ses som en härmning från pedagogens sida.

Fallbeskrivning - Pedagog A

Nedan följer en beskrivning av hur Pedagog A resonerar kring sitt användande av tecken i leken och detta följs av en beskrivning om hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen.

Hur pedagogen beskriver sitt användande av tecken i leken

För Pedagog A är kommunikation viktigt och hon anser att både tal, kroppsspråk och tecken är olika sätt att kommunicera på. Hon använder tecken till barn som inte börjat tala än för att understryka det hon säger vilket vi ser i citatet nedan, detta gör hon för att hon har sett att barn kan lära sig teckna innan de kan tala uttrycker hon. När barnen har börjat tala minskar hon med att använda tecken för att hon vill att barnen ska fortsätta tala. Hon anser att de fortsättningsvis ändå ser tecken eftersom det hela tiden används till de barn som inte talar. Pedagogen använder tecken för att tydliggöra språket. Hon vill kunna skapa en dialog med barn som inte har talet eller som är blyga. Både att hon använder tecken för att tydliggöra språket och att hon använder tecken till barn som är blyga uttrycker hon i citatet nedan.

För att förtydliga och... det tydliggör ju språket. Att man kan få en... dialog tillbaka ... att man kan förstå att de har förstått... Det är svårt att sätta ord på hur man upplever det... Det blir som en glädje för barnen när de kan och har förstått ett tecken och kan teckna och att det är någon som har förstått vad de vill. Det är roligt för båda, det öppnar upp väldigt mycket. Barn kan vara tysta på olika sätt, det behöver ju inte alltid vara talet utan också att de är blyga och inte säger någonting...

Tecken kan användas i alla situationer och med alla barn uttrycker pedagogen under intervjun. Enligt pedagogen ska tecken användas i förskolan framför allt för de barn som har talsvårigheter, för barn som inte kan tala och även för tvåspråkiga barn. Fördelarna med tecken tycker hon är barnens glädje då de har förstått och blir förstådda. Pedagogens roll i leken anser hon är att styra upp leken, men att barnen ska försöka så mycket själva som möjligt. De lekarna som barnen själva kommer på och som de sedan kan utforska anser hon oftast blir bäst. Hennes roll är också att stödja barnen i olika konflikter. Hon vill vara avvaktande med att gå in i barns lekar för att barn själva ska få fantisera. Hon kommunicerar med barn i leken för att stötta barnen i att hitta någonting att leka med. Hon har erfarenhet av att barn kan använda tecken för att försöka bli förstådda i en konfliktsituation. När det gäller hur hon använder tecken i leken gör hon det för att understryka det hon säger, som vi kan utläsa ur citatet nedan. Vidare kan det utläsas ur citatet nedan att hon förtydligar det barnen gör eller hur de ska göra och benämner även saker med hjälp av tecken.

Hon uttrycker också att hon använder tecken för att ibland förstärka att hon vill att barnen ska sitta ner eller hålla sig lugna.

Det är ju för att understryka eller att hjälpa och visa vad det är de gör eller hur de ska göra. Eller vad det är för djur eller om de leker med djur eller... om de ska sitta ner eller om de ska hålla sig lite lugna. Det finns massa sådana situationer även när de leker då... att man får vänta och turtagning och sådant.

Här har vi kunnat se att Pedagog A använder tecken för att förtydliga sitt språk i leken. Hon använder även tecken för att benämna saker i leken och för att beskriva hur barnen ska göra. Genom att hon använder tecken tycker hon att hon kan skapa dialog med barnen som inte har talet ännu och de barn som är blyga.

Hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen

Pedagog A använder tecken i olika sammanhang och det första exemplet⁶ visar på att pedagogen använder tecken för att *benämna* (kategori 1) saker i leken. I figur 1 benämner pedagogen en katt, som är en bild fastklistrad på fönstret och andra gången hon tecknar katt *förtydligar* (kategori 5) hon ordet katt igen.

Verbal kommunikation	Gester/kroppsspråk	Tecken	Kommentar
P - Har du sett den? Katten!	Pekar på katten och ler mot pojken	Katt	Hon flyttar på några saker som står för, så att pojken ska se den bättre
P - Där är katten	Pekar på katten igen, som pojken tittar på	Katt	De står och tittar på katten ett tag till och ser ut som de pratar, men det är så mycket ljud omkring så det går inte att höra vad de säger.

Figur 1: Beskriver ett samspel där en Pedagog A och ett barn kommunicerar kring en bild av en katt.

⁶ Figuren är observationstranskript och allt som är på samma rad sker vid samma tidpunkt. De tre första kolumnerna beskriver olika kommunikationsmedel. Den sista kolumnen beskriver om något sker runtomkring eller om det som sker i situationen behöver förklaras. Indelningen av de olika kolumnerna är gjord för att tydliggöra situationen som sker. P står för pedagog.

I nästa exempel förklarar Pedagog A hur ett barn ska göra med hjälp av tecken. Detta faller in under kategori 3 *tillrättarvisa*, genom att hon tecknar att barnet ska hålla sig i när barnet gungar på en gungbräda tillsammans med ett annat barn (se figur 2).

Verbal kommunikation	Gester/ kroppsspråk	Tecken	Kommentar
P - Försiktigt går det bra			Pedagogen håller i en liten gungbräda och hjälper två barn som gungar. Ett barn släpper taget.
P - Håll dig! Håll.	Vänder sig mot barnet som har släppt	Hålla	

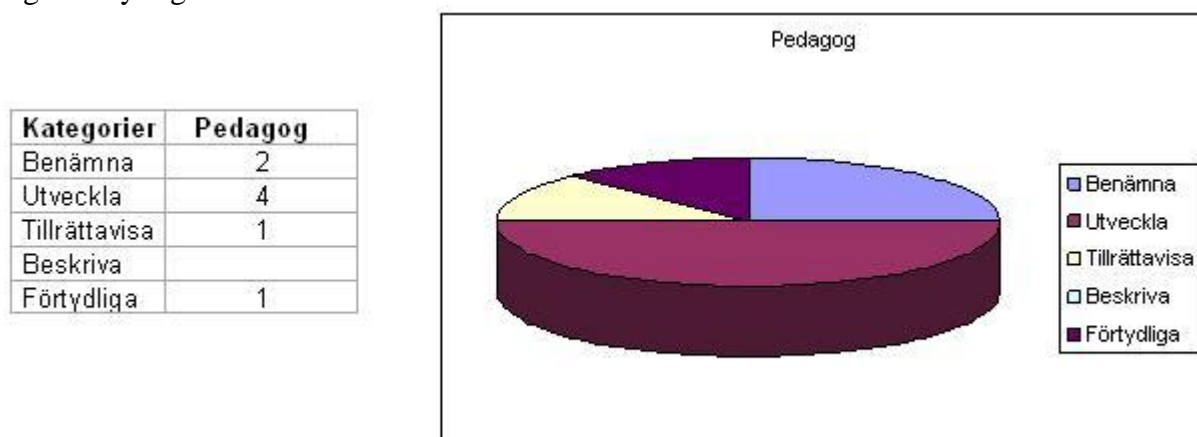
Figur 2: Pedagog A säger till ett barn hur barnet ska göra och på det viset tillrättarvisar hon barnet.

I figur 3 stöttar pedagogen en pojke som har börjat en lek där han lagar mat. Hon försöker *utveckla* (kategori 2) leken genom att ställa frågor och samtidigt teckna orden som i det här fallet är bröd och spis. Hon *benämner* även ordet smörgås. Något vi såg i denna leksituation (figur 4) var att hon stöttade barnet att komma igång, men efter det att hon frågade om maten skulle till spisen, gled hon ur leken för att låta barnet själv utveckla leken vidare.

Verbal kommunikation	Gester/kroppsspråk	Tecken	Kommentar
P - Får jag se? Vad fint! Vad är det för nåt?			Ej på bild, utan hörs bara i bakgrunden
Pojken - mat			Ej på bild
P - Är det mat? Är det bröd?		Bröd	Kameran vinklas mot pedagogen och barnet
Pojken - Ja	Ger pedagogen en smörgås		
P - en smörgås, mmm	Låtsasäter smörgåsen	smörgås	
P - vad varm den var			Pojken säger något och sitter med ryggen mot kameran, så det går inte att uppfatta.
			De fortsätter att göra något mellan sig som inte syns eller hörs
P - Ska det till spisen?		Spis	Pojken går ur bild

Figur 3: Pedagog A stöttar ett barn i en leksituation.

Nedan ser vi i figur 4 en beskrivning av pedagogens fördelning av teckenanvändandet. Denna figur förtydligar den information som kom fram under observationen.



Figur 4: Tabellen till vänster beskriver hur många tecken inom de olika kategorierna som Pedagog A har använt under en halvtimmes observation. Cirkeldiagrammet visar hur stor del de olika kategorierna har inom teckenanvändandet för Pedagog A.

I observationen gick det att se att Pedagog A använder tecken för att *benämna*, *utveckla*, *tillrättavisa* och *förtydliga* i leksituationer. Alltså använder pedagogen fyra av de kategorier som framkom ur observationen, den kategori som inte Pedagog A använde sig av under denna halvtimmas observation var kategori 4, *beskriva*.

Fallbeskrivning - Pedagog B

Nedan följer en beskrivning av hur Pedagog B resonerar kring sitt användande av tecken i leken och detta följs av en beskrivning om hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen.

Hur pedagogen beskriver sitt användande av tecken i leken

Även Pedagog B uttryckte att kommunikation är viktigt och tryckte på att det är vårt verktyg i förskolan. Hon anser att man kan kommunicera med tecken, tal, bilder, ansiktsuttryck, mimik och ögonkontakt. Hon kommunicerar med kortfattade meningar och pratar tydligt till de barn som ännu inte börjat tala. Hon använder pekgesten och tecken för att förstärka det hon säger. För henne är fysisk kontakt, såsom kramar, ett viktigt kommunikationsmedel när barnen är små. När barnen har börjat tala lite mer utmanar hon dem med lite längre meningar och ställer mer frågor. Hon försöker känna av hur långt barnen har kommit i sin språkliga förståelse genom att ställa frågor. Pedagog B använder tecken hela tiden så att barnen har möjlighet att lära sig tecken till de ord som de ännu inte kan uttrycka genom tal. Men hon uttrycker även att hon har erfarenhet av att barn släpper tecknet till ett ord när de har lärt sig tala det. Hon använder tecken till alla barn, men hon använder det mest till de barn som behöver tecken som ett stöd i sin kommunikation. Tecken kan användas i alla situationer, men mest vid samlingar och vid matsituationer, anser hon. Om ett barn ska lära sig ett tecken går det att göra tecknet med barnet så att barnet får känna det i hela kroppen och detta beskriver hon i citatet nedan.

Och något som är jättebra är att när man ska lära barnen teckna så är det bra att göra det med dem... med händerna... så att de känner i hela kroppen... för ibland kanske det bara blir lite halvt annars tecknet... så att de får känna det i hela sin kropp... de lär ju med kroppen barn.

Hon använder tecken för att förstärka det hon säger och för att hjälpa barnen att utveckla sitt språk, som vi kan utläsa ur de båda citaten nedan. Syftet med att använda tecken i förskolan uttrycker hon är för att stärka språket och att barnen snabbare ska kunna göra sig förstådda, vilket hon också uttrycker i citatet nedan. Detta tycker hon leder till trygghet och att det stärker barnens självförtroende.

Det är ju för att stärka språket [...] så att de ska kunna lära sig... att snabbare kunna göra sig förstådda... och att de ska känna en trygghet i det... och att stärka deras självförtroende... är det ju.

Det gör jag bara för att hjälpa barnen att få mer ord och kunna uttrycka sig själva.

Fördelarna med tecken tycker Pedagog B är att barn får lära sig att använda ett annat kommunikationsredskap att uttrycka sig med än munnen. Pedagogens roll i lek är att försöka se vad barnen vill och behöver, hon hjälper barnen att utvecklas och att utveckla leken som vi kan se i citatet nedan.

Vårans roll är att vi ska kommunicera med barnen och se vad de vill och vill göra och vad de behöver... det är vårans roll... och hjälpa dem att få det som de vill ha... hjälpa barnen att utvecklas och se vart de befinner sig... utveckla leken som de håller på med. Och så är det mycket det här med kommunikationen... hur man är mot andra... det är ju nästan vårans huvuduppgift här inne... hur man ska vara mot sina kompisar. Att det blir en god stämning... glatt och positivt... det är vårans roll tycker jag. Dessa är de viktigaste sakerna tycker jag. Att vara en bra förebild också och främja deras språkutveckling och se vad de behöver och se hur de utvecklas och i leken...

I citatet ovan kunde vi även se att Pedagog B visar genom leken hur man ska vara mot varandra och hon anser att hon ska vara en bra förebild för barnen i leken. Hon använder även leken för att främja barnens språkutveckling. Hon kommunicerar med barn i leken för att sätta ord på saker och på det de vill säga till andra, vilket hon beskriver mer ingående i citatet nedan. Detta gör hon för att lära barnen kommunicera med andra och när hon kommunicerar med barnen i leken använder hon alla sina uttrycksätt.

Att sätta ord på saker ... och ge dem flera ord och möjligheter... och kunna sätta ord på det de vill till någon annan, det är det... Och speciellt på denna avdelningen har de ju inte orden... fast de vill något väldigt gärna ... vill du låna den här bilen... du får fråga först... och får du det får du säga tacka att du fick låna den, så hela tiden handlar det om att kommunicera och lära dem att kommunicera med andra.

Genom att teckna i leken förstärker hon det hon säger och för att barnen ska få mer ord så att de sedan ska kunna uttrycka sig själva, vilket hon ger ett exempel på i första citatet nedan. Pedagogen har erfarenheter av att barn tecknar för att visa att de kommer ihåg ett tecken, antingen för sig själva eller till en pedagog. Hon förklarar i andra citatet att hon också använder tecken för att förtydliga en övergång till en annan situation och för att benämna känslor.

När jag tecknar så gör jag det för att... när vi till exempel leker med några saker så tecknar jag vad de orden... de sakerna är för någonting... det är nog för att förstärka ordet.

Det är till exempel om man sitter med djuren och säger att det här är en häst och så gör jag tecknet häst och så frågar jag hur den låter och sedan... kan jag få hästen... det är liksom ge och ta där. Och om jag vill någonting... om vi ska gå någonstans eller göra någonting, så använder jag tecken också. Eller i känslorna, om de är ledsna eller glada och så förstärker jag deras egna jag genom att visa hur man kan uttrycka sig i det.

Sammanfattningsvis kommer det fram i intervjun att Pedagog B använder tecken i leksituationer för att utveckla barns språk, stärka deras självförtroende, utveckla leken och för att benämna saker i leken.

Hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen

I observationen kunde vi se att hon använder sig av tecken för att *benämna* (kategori 1) genom att hon sätter ord på saker i leken. I figur 5 ser vi en del utav ett samspel mellan ett barn och Pedagog B som leker med några plastdjur. I detta exempel *benämner* hon också när hon tecknar tiger och hon *benämner* en känsla genom att teckna ledsen.

Verbal kommunikation	Gester/kroppsspråk	Tecken	Kommentar
P - En tiger	Sätter sig på golvet med ett barn som visar en tiger	Tiger	Pedagogen och barnet sitter nära varandra på golvet
P - Vad säger tigern?	Ögonkontakt med barnet		
Barn - (morrar)			
P - Är den farlig?	ögonkontakt	Farlig	Ett barn skriker i bakgrunden
Barn - Ja			
P - Hon är ledsen?	ögonkontakt	Ledsen	

Figur 5: Pedagog B utvecklar en lek tillsammans med ett barn.

I den samspelessituation som beskrivs i figur 6 *förtydligar* (kategori 5) pedagogen att mamma och pappa jobbar genom att teckna jobba. Hon *förtydligar* även flickans tecknande av gubbe/gumma genom att härma det flickan tecknar och även säga vad tecknet betyder.

Verbal kommunikation	Gester/kroppsspråk	Tecken	Kommentar
P - Jaa, mamma och pappa jobbar... och tjänar pengar		Jobbar	En flicka kommer och sätter sig bredvid pedagogen och gör tecknet för gubbe/gumma.
P - Jaaa...	Tittar fundersamt på flickan		
P - När man gör så... Då menar man gummorna och gubbarna		Gubbe/gumma	
P - mormor och morfar kan den också va.		Gubbe/gumma	Flickan gör tecknet för gubbe/gumma igen

Figur 6: Pedagog B förtydligar ett tecken som flickan har tecknat och säger vad det betyder.

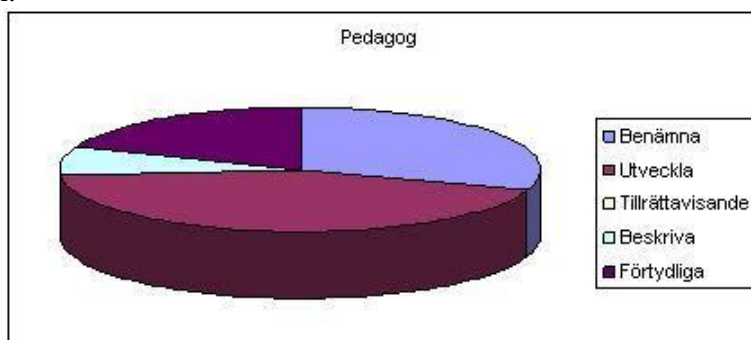
I situationen i figur 7 för pedagogen ett samtal med en pojke om bilderna i en bok. I samspelssituationen använder hon tecken för att *beskriva* (kategori 4) hur ett föremål ser ut i en bok. Hon beskriver att en pensel är smal och att en är bred i exemplet nedan.

Verbal kommunikation	Gester/kroppsspråk	Tecken	Kommentar
Pojken: Vad är det?	Pekar i boken igen		
P : En pensel			
Pojken: Vad är det?	Pekar på något annat i boken		
P – En liten pensel. En smal pensel och en bred pensel, så man kan måla	Pekar på de två penslarna i boken	Pensel, smal, bred, måla	

Figur 7: Ett samtal där Pedagog B beskriver hur två penslar ser ut i en bok.

I observationen kom det fram att Pedagog B använde mycket tecken för att *utveckla* samtal och barns lek och hon använder även tecken för att *benämna* saker och *förtydliga* det hon säger. I exemplet ovan kan det även utläsas att hon använder tecken för att *beskriva* hur något ser ut. I figur 8 kan vi se fördelningen mellan de olika kategorierna som beskriver hur pedagog använder tecken i leken.

Kategorier	Pedagog
Benämna	16
Utveckla	23
Tillrättavisande	
Beskriva	4
Förtydliga	10



Figur 8: Tabellen till vänster beskriver hur många tecken inom de olika kategorierna som Pedagog B har använt under en halvtimmes observation. Cirkeldiagrammet visar hur stor del de olika kategorierna har inom teckenanvändandet för Pedagog B.

Som kan utläsas ur figur 8 använder Pedagog B i huvudsak tecken för att *benämna*, *utveckla* och för att *förtydliga*. Vi några tillfällen använde hon tecken för att *beskriva*, men inte i samma utsträckning som de andra kategorierna. Under denna timmas observation använde hon inte tecken för att *tillrättavisa* något barn.

Fallbeskrivning - Pedagog C

Nedan följer en beskrivning av hur Pedagog C resonerar kring sitt användande av tecken i leken och detta följs av en beskrivning om hur pedagogen använder tecken i leken utifrån observationen.

Hur pedagogen beskriver sitt användande av tecken i leken

Även den tredje pedagogen anser att kommunikation är viktigt, som också Pedagog A och B uttrycker. Det är viktigt för att vi ska kunna förmedla oss och för att vi ska kunna förstå uttrycker hon. Hon tycker att mimik och kroppsspråk är viktiga uttrycksmedel för barn som inte har orden än. Hon tycker också att man kan kommunicera med sitt tonläge, alltså hur man uttrycker något och även med tecken. Hon använder tecken till barn som ännu inte börjat tala, hon använder då tecken som ett stöd i kommunikationen. Hon använder även tecken som ett

stöd till barn som har ett annat modersmål. Kroppskontakt är något som hon också tycker är ett viktigt kommunikationsmedel. Till de barn som inte kan tala ställer hon frågor och barnen svarar genom sin mimik och sina ansiktsuttryck. Pedagog C tecknar till alla barn, men hon tror att hon tecknar mer till de barn som inte kan tala. Hon använder tecken för att förstärka orden och för att ge dem ord innan de kan tala så att de kan uttrycka sig, vilket hon beskriver i citatet nedan. Hon fortsätter med att beskriva att tecken är som en hjälp för att barnen ska kunna lära sig orden snabbare.

Det är en förstärkning av orden ... och man ... det är som ett stöd för att ge barnen orden och för de som inte pratar ger dem ord med hjälp av tecken och de kan ge uttryck för vad de vill. Det är en hjälp för att de ska kunna lära sig orden... snabbare.

Situationer som hon använder tecken är vid maten, i leken och vid samlingar. Varför hon anser att man ska använda tecken i förskolan är framför allt till de barn som inte har ett språk. Tecken är som en förstärkning av det som sägs tycker hon och hjälper barnen i sin språkförståelse. Pedagogens roll i lek är att vara delaktig i den enligt henne. Pedagog C ska vara delaktig för att hjälpa barnen att hålla igång leken, vilket hon uttrycker i de två första citaten nedan. Hon tycker att pedagog C ska vara ett stöd i barnens lek och utveckla leken. Hon kommunicerar med barnen i leken för att bekräfta det som de gör och hålla leken vid liv. I det tredje citatet nedan uttrycker hon att anledningen till att hon använder tecken i leken är att de ska förstå det de gör och få ord på det de leker, så att barnen får ord på saker i sin närhet.

Det är ju för att hålla leken vid liv och att man frågar saker och sätter ord på det de gör också... ska dockan sova... ska dockan ... säger lite vad de gör.

Det är för att de ska förstå vad de gör och för att de ska lära sig orden också och för att de ska få ord på det de leker... ska få ord på saker som är i deras närhet... svara på frågor om de till exempel kommer fram med kläder... vill du att dockan ska ha på sig de kläderna ... fråga dem

Det är också att sätt ord på saker... leksaker... känslor... så att de får tecken för känslorna, är du arg eller ledsen eller glad... och så att de kan visa det också...

För att kommunicera i leken använder hon mimik, kroppsspråk, talspråk och tecken. Hon använder tecken i leken framför allt för att sätta ord på leksaker och känslor. Pedagog C har erfarenheter av att barn kan teckna när de leker matsituationer och hon har även sett att barn kan härma henne när hon tecknar. Något som barnen har tecknat spontant är djurtecken.

Det som kom fram ur intervjun var att Pedagog C använder tecken i leken för att hjälpa barn i deras språkutveckling, hålla leken vid liv och för att benämna saker.

Hur pedagog C använder tecken i leken utifrån observationen

Pedagog B ställer frågor till barnen i leken för att föra leken vidare som vi kan se i exemplet nedan. Hon ställer frågor till barnen för att kunna *utveckla* deras lek (kategori 2), vilket vi ser i den leksituation som beskrivs i figur 9. Pedagog B och pojken samspekar kring en docka i situationen och pedagog C ger förslag på och ställer frågor om vad dockan ska ha på sig.

Verbal kommunikation	Gester/kroppsspråk	Tecken	Kommentar
P - Ska dockan ha byxor	Sträcker sig efter ett par byxor		
P - titta, byxor kan hon ha på.	Tittar på pojken	Byxor	Lampan släcks
P - oj, släcker ljuset	Tittar åt det håll som lampan släcks		Lampan släcks och tänds några gånger till
Pojken - Ja			De fortsätter med dockan
P - ja jag sätta på henne byxor?	Tar dockan och tar på byxorna		Lampan släcks och tänds flera gånger och pedagogen reser sig för att gå till barnet som släcker, men sätter sig igen.
P - Ska hon ha tröja också, tröja?	Försöker skapa ögonkontakt	Tröja 2 ggr	Lampan släcks igen

Figur 9: Pedagog C samspelar kring en docka tillsammans med en pojke.

I figur 9, *benämner* (kategori 1) pedagogen byxor genom tecken och första gången hon frågar om dockan ska ha på sig tröjan, ställer hon en *utvecklande* fråga som också tecknas. Andra gången hon tecknar tröja *förtydligar* hon ordet igen, alltså använder hon sig av kategori 5 den gången. Samspelssituationen mellan pedagogen och barnet i figur 9, fortsätter i figur 10 där den ovan slutade och ett annat barn i rummet har tänt och släckt lampan flera gånger.

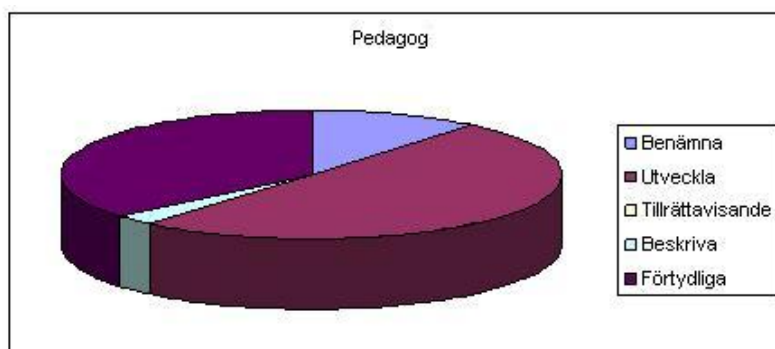
P - (ett barns namn)	Vänder sig mot barnet som släcker lampan		Pojken försöker skapa ögonkontakt med P3 och lyckas
Pojken - (gör ett ljud)	Har ögonkontakt med P3		
P - ja det är mörkt		Mörkt	Pojken och pedagogen fortsätter med dockan
Pojken - den	Räcker dockan och en tröja till pedagogen		
P - Ja, vill du sätta på den	Sätter på tröjan och ger tillbaka den till pojken		
P - vad ska dockan göra? Ska den sova		Dockan, sova	Pojken lägger dockan vid sina fötter
Pojken - ja		Nickar	
P - eller ska den ha mat?	Håller ögonkontakt med pojken	Mat	

Figur 10: Samspelssituationen fortsätter där figur 9 slutade och nu har en pojke börjat släcka och tända en lampa.

Genom att pedagogen tecknar mörkt i figur 10, *beskriver* (kategori 4) hon vad som har hänt när lampan är släckt. Hon fortsätter sedan att *utveckla* leken genom att ställa frågor till barnet

om vad dockan ska göra. Ur figur 11 kan det utläsas att Pedagog C inte använde sig av Kategori 3, *tillrättavisa* under denna timmas observation.

Kategorier	Pedagog
Benämna	4
Utveckla	18
Tillrättavisande	
Beskriva	1
Förtydliga	13



Figur 11: Tabellen till vänster beskriver hur många tecken inom de olika kategorierna som Pedagog C har använt under en halvtimmes observation. Cirkeldiagrammet visar hur stor del de olika kategorierna har inom teckenanvändandet för Pedagog C.

I figur 11 kan vi också utläsa att kategori 4, *beskriva* och kategori 1, *benämna* inte utgör en så stor del av de tecken hon använder i leken. Hon använde mest tecken i leken under denna timmas observation, för att utveckla barns lek och för att förtydliga det hon säger.

Kapitel 5. Diskussion

I detta avsnitt kommer de olika fallbeskrivningarna om hur pedagoger använde tecken i leken att sammankopplas. Resultatet från intervjuerna och observationen kommer att analyseras och diskuteras utifrån tidigare forskning och annan litteratur var och en för sig. Kapitlet avslutas bland annat med att resultatet diskuteras ur ett vidare perspektiv och med förslag till framtida forskning.

De delar i den här studien som vi känner hade kunnat göras annorlunda, är att vi till exempel skulle kunna ökat undersökningens validitet. Detta kunde gjorts genom att observera leksituationer vid fler tillfällen för att kunna bekräfta våra kategorier ytterligare och på det viset även se att pedagogernas och barnens dagsform inte påverkade resultatet. Som vi har kommit på nu i efterhand skulle vi inte ha avbokat det extra tillfället för observation som vi först hade inplanerat. Anledningen till varför vi avbokade var för att pedagogerna hade sagt att leksituationerna såg likadana ut varje dag. Vid närmare eftertanke ser inte lekarna lika dana ut även om leksituationen är upplagd på samma sätt och detta gör att vår studie hade kunnat stärkas ytterligare om den andra observationen hade genomförts. Hade möjligheten funnits hade vi också gärna undersökt fler arbetslag för att kunna öka generaliserbarheten i vår undersökning, men på grund av tidsbrist och brist på arbetslag som uppfyllde våra kriterier för undersökningen, var det inte möjligt att göra detta.

Hur pedagogerna beskriver sitt användande av tecken i leken

Pedagogerna hade gemensamt att de använder tecken för att barnen ska få möjlighet att uttrycka sig och göra sig förstådda innan de kan tala. Genom att pedagogerna ger barnen möjlighet att kunna kommunicera med hjälp av tecken kan barnen få en god kommunikation, precis som den Heister Trygg (2004) tar upp att alla har rätt till. Pedagog A uttrycker mer specifikt att hon vill skapa dialog tillsammans med de barn som inte börjat tala än med hjälp av tecken. Genom att ge barn ett sätt att kommunicera utvecklas barnens kommunikativa förmåga som Svensson (2009) skriver om, vilket styrker det resonemang Pedagog A för här ovan. Vidare skriver Svensson (2009) att det är pedagogerna som ska visa intresse och se till att samtalet utvecklas vidare, vilket pedagogerna i den här studien gör med hjälp av tecken. Detta som både Heister Trygg och Svensson skriver om ges barnen möjlighet till genom att pedagogerna använder tecken för att utveckla samtal, samspel och lek. Pedagog B och C beskriver att de använder tecken för att utveckla barns lek med hjälp av tecken, vilket Pedagog A förtydligar att hon gör under fokussamtalet.

Pedagog B beskriver i intervjun att hennes roll i leken bland annat är att arbeta med värdegrundsfrågor, om hur barnen ska vara mot varandra i leken. Eftersom hon alltid tecknar när hon talar, förtydligar hon detta med hjälp av tecken. Detta med att arbeta med värdegrundsfrågor i leken är något som även skolverket tar upp i *Allmänna råd och kommentarer för kvalitet i förskolan* (2005). Detta kan vi koppla till ett av Tullgrens (2004) tema kring att pedagoger styr hur barn leker, eftersom Pedagog B på detta viset styr *hur* barnen ska vara mot varandra. Något som Pedagog A tog upp i intervjun var att hon använde tecken för att förklara för barn hur de ska göra, vilket kan jämföras med det Granlund (2004) skriver om att pedagoger bör finnas med i barns lek för att kunna stötta barnen i att leken inte går över styr.

Att använda tecken för att kunna stärka barns självförtroende var något som Pedagog B tog upp som ett syfte till varför hon använde tecken i leksituationer. Pedagog A uttryckte sig så att hon använder tecken för att barn som är blyga ska få möjlighet att kunna uttrycka sig.

Pramling Samuelsson och Sheridan (2006), Johansson (2006) och Acredolo och Goodwyn (2002), skriver att om barn kan göra sig förstådda och förstå andra ökar detta barnens självförtroende och självkänsla, vilket styrker resonemanget som Pedagog A och B hade kring varför de använder tecken. Pedagog C hade som syfte att hon använde tecken för att barnen skulle lära sig orden snabbare. Pedagog B uttrycker att hon använder tecken för att barn ska kunna utveckla sitt språk och för att barnen ska kunna göra sig förstådda fortare. I Acredolos och Goodwyns (2002) studie såg vi att barn som vistades i en tecknande miljö började tala tidigare än barn som inte hade lärt sig baby tecken. De anser även att tecken är som en bro över till det talade språket. Detta som Acredolo och Goodwyn (2002) skriver om styrker det som Pedagog B och C säger om att de använder tecken för att utveckla barns talspråk.

Hur pedagogerna använder tecken i leken utifrån observationen

Som vi såg i observationen och som ges exempel på i de olika observationstranskripten, samspelade pedagoger och barn i leken på ett sätt som kan sammankopplas med *berättande samspel* som Pramling Samuelssons och Johansson (2006) skriver om. I dessa samspel utvidgar både barn och pedagog leken tillsammans, vilket vi såg i observationen då pedagogerna ställde *utvecklande* frågor (kategori 2) till barnen med hjälp av tecken.

Westerlund (2009) skriver att genom att den vuxne härmar det som barnet försöker teckna bekräftas barnets kommunikation och den vuxne visar intresse för att vilja förstå. Detta såg vi att Pedagog B gjorde i observationen när hon härmade det som en flicka hade tecknat, vilket ingår i kategori 5, *Förtydliga*. Alla pedagogerna använde tecken någon gång under observationen för att *förtydliga* det som de sa och detta kan vi sammankoppla med det som Acredolo och Goodwyn (2002) skriver om babytecken. Att det är de betydelsebärande orden i en mening som tecknas för att förtydliga det som sägs.

Granlund (2004) säger att det är pedagogens roll i leken, att levandegöra miljön genom att benämna saker i barnens omgivning, vilket i denna studie stämmer överens med kategori 1, *Benämna*. I observationen såg vi att alla tre pedagoger använde tecken för att *benämna* saker. I observationerna såg vi även att Pedagog A använde tecken för att förtydliggöra ett tillrättavisande, vilket ledde till kategori 3, *Tillrättavisa*. Pedagog A förklarade och visade med hjälp av tecken hur barnet skulle göra.

Studiens relevans för läraryrket

I denna studie går det att se att pedagogerna beskriver att de använder tecken i leksituationer för att stärka barns kommunikationsmöjligheter innan de kan tala och för att barnen ska kunna erövra talspråket snabbare, vilket stärks även i tidigare forskning (bland annat i Acredolo & Goodwyn, 2002). Vi tycker oss se att pedagogernas arbete på den här avdelningen gynnar barn i deras utveckling. Detta skulle kunna inspirera andra småbarnsavdelningar att använda tecken som ett ytterligare kommunikationsmedel. Om fler arbetslag kommer igång med detta arbetssätt skulle en större studie kunna genomföras och mer generaliserbara slutsatser skulle kunna dras. Enligt Heister Trygg (2004) behöver alla i barnets närhet på förskolan kunna kommunicera med tecken för att det ska kunna vara ett gynnsamt kommunikationsmedel för barnen. Det som kan vara svårt med detta är att alla pedagoger måste vara positiva och vilja arbeta med metoden, men man kan möta motstånd då vissa pedagoger inte vill, eller kanske tycker det är svårt. En annan anledning kan vara att det inte finns tillräckligt mycket kunskap om varför tecken ska användas med små barn. Pedagogerna måste också lära sig nya tecken hela tiden, enligt Johansson (2006), pedagogen måste kunna fler tecken än barnen och på det viset utmana barnen i deras kommunikationsutveckling. För att kunna motverka dessa faktorer som kan vara ett hinder för att arbetssättet ska fungera, som Heister Trygg (2004) tar

upp, tror vi att det behövs mer generaliserbar forskning kring användandet av tecken med alla barn i förskolan. De fördelar som har sammanfattats av bland annat av Acredolo och Goodwyn (2002) och Westerlund (2009), borde spridas till småbarnsavdelningar för att väcka intresse och förhoppningsvis locka till att pedagogerna tar till sig arbetssättet. Ett sätt att kunna få ut det till många som kommer vara verksamma inom förskolan är att någon föreläser på lärarutbildningen och även för pedagoger på småbarnsavdelningar.

Studien i ett vidare perspektiv

Vi frågade oss om resultaten från denna studie stämmer överens med tidigare forskning. Den forskning som finns i ämnet kring användandet av tecken handlar om hur tecken används av barn och föräldrar som Acredolo och Goodwyn (2002) skriver om eller hur det används i ett specialpedagogiskt syfte som Heister Trygg (2004; 2008) presenterar. Trots detta tycker vi oss kunna se att resultaten från denna studie stämmer överens med varför föräldrar använder tecken med sina barn och varför tecken används i ett specialpedagogiskt syfte. Eftersom de andra examensarbetena vi har läst, inte har haft samma syfte är det svårt för oss att dra några paralleller till deras resultat.

Pedagogers roll i lek

Trots att det i fokussamtalet framkom att pedagogerna inte har ett gemensamt förhållningssätt kring användandet av tecken och pedagogens roll i lek, uppfattade vi att de var och en för sig var medvetna om vad de gjorde och varför. Vi ansåg att det var relevant att ta reda på hur de såg på pedagogers roll i leken, eftersom detta synsätt speglar hur de sedan kommunicerar med barn i leksituationer och i det här fallet med tecken. Pedagog A ser sin roll i leken som att stödja barnen i att hitta något att leka med och hon vill inte gå in för mycket i barnens lek, utan hon vill att barnen själva ska få fantisera och utforska sin lek. Pedagog B och C uttryckte att pedagogens roll i leken är att utveckla barns lek och tankegångar. I figur 4, 8 och 11 där vi visar hur ofta pedagogerna använder tecken ur de olika kategorierna, kan vi utläsa att även antalet tecken skiljer sig mellan Pedagog A och de andra pedagogerna. Pedagog A var ute under halva tiden av vår observation, men även med hänsyn till detta har hon ändå tecknat betydligt mindre än de andra pedagogerna. Detta tror vi kan bero på att hon tecknar till barnen för att de ska komma igång med sina lekar, för att sedan låta barnen själva utveckla leken vidare, vilket hon i intervjun uttrycker att hennes roll i leken är. Detta skiljer sig från de andra två pedagogernas arbetssätt eftersom de är med barnen i deras lekar hela tiden och utvecklar leken tillsammans med hjälp av tecken. Vi kan jämföra dessa olika tankesätt med Tullgrens (2004) studie, där pedagoger styr barnen i leken på olika sätt.

Detta är ett tydligt exempel på hur pedagogers olika tankar kring ett förhållningssätt kan leda till att det speglar av sig i andra sammanhang. I detta fall är det hur de ser på pedagogers roll i lek som speglar av sig i hur de sedan använder tecken i leksituationer. Att pedagogerna har olika tankar kring förhållningssätt i olika sammanhang, ger en intressant och mångsidig bredd inom förskolan. Något som vi tycker är viktigt är att man delger varandra sina olika tankar och erfarenheter för att skapa förståelse för varandra.

Tidigare erfarenheter kopplat till resultatet

Om vi ska sammankoppla våra tidigare erfarenheter med de resultat som kommit fram i den här undersökningen, tycker vi oss kunna se att det arbetssättet som pedagogerna i undersökningen har liknar sättet att arbeta med tecken i ett specialpedagogiskt syfte. Pedagogerna på avdelningen använder tecken för att förtydliga det de säger, detta för att budskapen ska komma fram lättare. De använder även tecken för att ge barnen ett sätt att uttrycka sig, antingen enbart med tecken eller tecken tillsammans med talet. Pedagogerna

använder det även för att stödja barn i sin talspråkliga utveckling. Heister Trygg (2008) skriver att barns kommunikativa utveckling påverkas av omgivningens attityder. Förväntar sig omgivningen att ett barn kommunicerar och är lyhörda för barns försök till kommunikation, så uppmuntras barnet till fortsatta försök. Vidare skriver Heister Trygg (2004) om att det måste vara en balans mellan personen som behöver använda tecken för att kommunicera, omgivningen och kommunikationsmedlet tecken. För att ett barn ska kunna kommunicera med tecken behöver barnet vistas i en miljö där många använder tecken och kan förstå barnet. Hon skriver också att när tecken sätts in i ett specialpedagogiskt syfte väntar man inte tills barnet har nått en viss språklig nivå, utan tecken sätts in för att vara ett stöd i den språkliga utvecklingen. Hon skriver även att man ska tolka innehållet i barnens försök till tecken, eftersom detta då leder till att barnen uppmuntras att kommunicera mer med tecken, då de ser att deras budskap får ett gensvar. Eftersom pedagogerna i undersökningen använder tecken till barn som inte börjat tala än, kan vi koppla ihop deras arbetssätt med Heister Tryggs beskrivning som vi har försökt att sammanfatta här ovan.

Ett annat arbetssätt som pedagogerna beskriver i intervjuerna, som också kan kopplas till ett specialpedagogiskt arbetssätt, är deras användning av olika kommunikationsmedel i deras kommunikation med barnen. Exempel på det är bland annat kroppsspråk, mimik, gester, tecken och tal. De tolkar barnen och försöker förstå dem genom att titta på hur de använder dessa uttryckssätt. Detta kan man koppla till det Heister Trygg (2004) beskriver om personer som behöver fler uttryckssätt som stärker varandra för att kunna kommunicera. Genom att pedagogerna använder olika uttryckssätt i sin kommunikation med barnen, lär sig även barnen att de kan kommunicera på olika sätt och att språk omfattar mer än bara tal, vilket Brodin (2005) skriver om. Även Heister Trygg (2008) tar upp att de vuxna måste använda tydligt kroppsspråk när de kommunicerar med barn med hjälp av tecken, vilket pedagogerna i den här studien även gör men då när de kommunicerar med alla barn. Genom att även pedagogerna tolkar barnens gester, mimik och kroppsspråk får barnen möjlighet att fortsätta använda sina naturliga kommunikationssätt som de har använt sedan födseln. Dessa kommunikationssätt som barnen haft sen de var spädbarn skriver både Westerlund (2009) och Svensson (2009) om.

Våra tidigare erfarenheter av att använda tecken har varit ur ett specialpedagogiskt syfte och vi anser att detta synsätt och hur pedagogerna i undersökningen har använt tecken sker utifrån samma syfte. I och med detta tycker vi att pedagoger inom förskolan inte behöver vara låsta vid att endast använda tecken till barn som är i behov av särskilt stöd, utan till alla barn. I och med detta kan vi styrka vårt resultat i undersökningen med det som står i Lpfö 98 att vi pedagoger ska göra (Läraryrket, 2006). Om pedagoger ger barn tillgång till tecken som ett kommunikationsmedel, kan de kommunicera med sin omgivning och på det viset stimuleras barnens sociala utveckling. Barnen får då möjlighet att använda hela sin förmåga och deras språk- och kommunikationsutveckling stimuleras. Det är på detta sätt som vi anser att studiens resultat kan styrkas med uppdragen som finns i förskolans läroplan.

Förslag till vidare forskning

Efter att ha genomfört den här studien skulle vi närmare vilja undersöka hur pedagogers olika syn på hur man ska vara som pedagog i förskolan avspeglar sig på hur pedagogerna kommunicerar med barn i olika sammanhang. Eftersom vi redan i denna undersökning såg skillnader i hur pedagoger ser på sin roll i lek och hur det avspeglade sig i hur de använde tecken, så är det relevant att göra en större undersökning kring ämnet. Om arbetsmetoden hade varit mer utbredd än vad den är idag i Sverige hade en större studie med samma syfte som vår kunnat göras för att kunna dra mer generella slutsatser.

En liknande studie som Acredolo och Googwyn (2002) har gjort hade kunnat göras, fast med koppling till förskolan. Vi tänker oss då att man kan följa en förskoleavdelning som tecknar med alla barn under flera år där barnens familjer även använder tecken med dem hemma. Den här avdelningen kan sedan jämföras med en förskoleavdelning som inte använder tecken och där föräldrarna inte tecknar hemma. Syftet med denna undersökning är då att ta reda på om barn som vistas i tecknande miljöer får mer stöd i sin utveckling. Skillnaden mellan Acredolo och Goodwyns undersökning och den vi ger förslag till är att i deras undersökning vistas barnen hemma med sina mammor och i denna studie vistas de till stor del i förskolan.

Ett annat förslag till vidare forskning är att titta på hur pedagoger använder tecken tillsammans med barn ur ett genusperspektiv. Vi är medvetna om att pedagoger kan bemöta och kommunicera med flickor och pojkar på olika sätt i förskolans verksamhet. En studie hade kunnat göras för att undersöka om pedagoger använder tecken på olika sätt beroende på vilket kön barnen har. På det viset kunna se en skillnad i pedagogers användande av tecken.

Slutord

Studiens syfte var att ta reda på pedagogers användande av tecken tillsammans med barn i leksituationer. Studien skulle både undersöka hur pedagoger beskriver och resonerar kring sitt teckenanvändande och hur de konkret använder tecken i leksituationer. Det har framkommit genom fallbeskrivningarna att tecken används på olika sätt av pedagogerna. Hur pedagogerna använder tecken i leksituationer beror även på deras individuella syn på vilken roll pedagogen har i leken. Pedagogernas sätt att beskriva hur de använder tecken, har i denna studie kunnat jämföras med hur tecken används i ett specialpedagogiskt syfte. I och med detta har vi kunnat se att olika faktorer påverkar hur pedagoger använder tecken i leksituationer. Med detta är vår förhoppning att fler än vi har fått upp ögonen för arbets sättet att använda tecken med små barn och att pedagogers förhållningssätt påverkar hur pedagoger använder sig av tecken.

Referenser

Bok

- Acredolo, L. & Goodwyn, S. (2002). *Baby signs: how to talk with your baby before your baby can talk*. Chicago: Contemporary Books, cop.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, L. (2007). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Granberg, A & Wennberg, H. (2009). *TSS- ett stöd för alla barns språkutveckling? – en intervjustudie baserad på pedagogers upplevelser av TSS i förskolan*. Luleå: Luleå tekniska universitet/Läraryrket.
- Granlund, A. (2004). *Småbarnslek: en livsnödvändighet*. Stockholm: Liber.
- Heister Trygg, B. (2004). *TAKK : tecken som AKK : tecken som alternativ och kompletterande kommunikation*. Umeå : Specialpedagogiska institutet.
- Heister Trygg, B. (2008). *Tidig AKK: för stora och små*. Malmö: Södra regionens kommunikationscentrum (SÖK).
- Johansson, C. & Raftel, K. (2005). *TAKK som ett stöd för andraspråksinläring i förskola och skola*. Malmö: Malmö Högskola/Läraryrket.
- Johansson, I. (2006). *Utbyggd grammatik: språkträning enligt Karlstadmodellen/ Teori*. Lidingö: Hattenförlag.
- Larsson, S. (1986). *Kvalitativ analys: exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S. (2009). *Tecken som komplement – en hjälp i barns språkutveckling*. Karlstad: Karlstads Universitet/Läraryrket.
- Läraryrket (2006). *Lärarens handbok*. Stockholm: Läraryrket.
- Malm, T & Sjöberg, J. (2006). *Pedagogers syn på TAKKs roll för barns språkutveckling*. Malmö: Malmö Högskola/Läraryrket.
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur
- Pramling Samuelsson, I. & Johansson, E. (2006). *Lek och läroplan: möten mellan barn och lärare i förskola och skola*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2006). *Lärandets grogrund: perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. (2:a uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, A-K. (2009). *Barnet, språket och miljön: från ord till mening*. (2:a uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Tullgren, C. (2004). *Den välreglerade friheten: att konstruera det lekande barnet*. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.

Internet

Skolverket. (2005) *Allmänna råd och kommentarer för kvalitet i förskolan*. Hämtat 26 november 2009, från www.skolverket.se under publikationer.

Bilaga 1 – Intervjufrågor

Intervjufrågor som vi har använt svaren från i resultatet.

Kommunikation

Vad är kommunikation för dig?

Vilka sätt kan man kommunicera på?

På vilket sätt kommunicerar du med ett barn som inte börjat tala än?

Kommunicerar du på olika sätt med ett barn som inte har börjat tala än jämfört med ett barn som säger ett- till tvåords meningar? Om ja, på vilket sätt skiljer det sig i så fall?

Tecken

Vad är tecken som arbetsmetod för dig?

I vilket syfte anser du att tecken ska användas i förskolan?

Pedagogens roll i lek

Vilken roll anser du att pedagogen har i barns lek? (Delaktig? Observerande? Blandning? Inte närvarande alls?)

Följdfråga på svaret.. Förklara djupgående hur de menar.

På vilket sätt kommunicerar du med barn i leken? Vilket medel och i vilket syfte?

Tecken i leksituationer

I vilket syfte och i vilka situationer använder du tecken för att kommunicera med barn i leksituationer?

Bilaga 2 – Fokussamtalsfrågor

Frågor från fokussamtalet som vi har använt svaren från i resultatet.

Har ni haft någon diskussion kring arbetssättet att använda tecken?

Har ni någon pedagogisk planering kring användandet av tecken?

Har ni något gemensamt förhållningssätt kring pedagogens roll i leken?

Har ni något gemensamt förhållningssätt kring användandet av tecken i leken?